

**Új színházak Kolozsvárnak –
A kolozsvári Nemzeti Színház építése és épülete a sajtó tükrében (1904)**

Jelige: Pezsgő

ÚJ SZÍNHÁZAT KOLOZSVÁRNAK – A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZÍNHÁZ
ÉPÍTÉSE ÉS ÉPÜLETE A SAJTÓ TÜKRÉBEN (1904)

TARTALOM

Előszó	2.
Bevezető	
I.1. A kolozsvári színház a századforduló	3.
I.2. Kolozsvári sajtó a századfordulón	4.
II. A sajtó tükrében	
II. 1. Színház nincs – hírek vannak	
Az események gerince a sajtóban	6.
A Magyar Építőművészek Szövetségének lépése	9.
A „kolozsvári nemzeti mozgalom”	12.
Fellner és Helmer nem jó – érvényesüljenek a magyar építészek	17.
Kolozsvár Nemzeti Színház tervei Budapesten	19.
A különvélemények	20.
Tűzbiztonság	22.
II.2. Színház lesz – tervek vannak	
A tervek Kolozsváron	26.
Nem kedves Kolozsvárnak Bécs	28.
Az elhalkulás	30.
Utószó.....	32.
Melléklet	
I.Újságcikkek.....	34.
II.Ábrák.....	56.
Források.....	58.
Könyvészet.....	58.

ELŐSZÓ

A kolozsvári Nemzeti Színház (mai Román Nemzeti Opera és Színház) építését nagy sajtóvisszhang előzte meg. Erre már Janovics Jenő felhívja a figyelmet *A Hunyadi téri színház*¹ című könyvében. Pár cikkből idéz, de ő maga sem feszegeti ezt a témát, majd pedig a későbbiekben sem foglalkoznak a témával. Gheorghe Vais *Clujul eclectic*² című könyvében egy terjedelmes és alapos esettanulmányt szentel a Nemzeti Színház épületének.³ Főleg Fellner és Helmer színházépítészetének kontextusában tárgyalja az épületet, megemlítve azt, hogy viták alakultak ki az építés körül, a politikai helyzet miatt nem fogadta lelkesedéssel a korszak sajtója. Pár cikket maga is említ, de ő sem tér ki a téma részleteire. Virgil Pop a *De la Shakespeare la Sarah Kane*⁴ című albumba szánt tanulmányában⁵ még pár újság véleményét bemutatja, de inkább annak illusztrálására, hogy mennyire alaptalan volt a kolozsváriak negatív hozzáállása.

A tanulmányomban öt hírlap cikkeiből próbálom megalkotni azt a képet, amit egy kolozsvári polgár 1904-ben kaphatott a Nemzeti Színház építése ügyében: ez pedig a hírlapok által közölt cikkekből rekonstruálható. Az öt újság az *Ellenzék*, a *Kolozsvári Friss Újság*, a *Kolozsvári Hírlap*, a *Nemzeti Hírlap* és a *Napló* – olyan lapok, amelyek 1904-ben aktívan részt vettek a közvélemény alakításában. Érdekfeszítő volt elolvasni ezeket az írásokat és megfigyelni az egyezéseket, az egymásnak ellentmondó véleményeket, a heves felháborodottság vagy az elkeseredett tehetetlenség hangját – a kezdeti fellángolástól a beletörődésig.

A következőkben megpróbálom kontextusba helyezni a színház építésének szükségességét és aktualitását, illetve a sajtó helyzetét és szerepét a századfordulós Kolozsváron, ezt követően pedig rekonstruálom a színház építése és épület(tervei) kapcsán megfogalmazódott véleményeket, reakciókat.

¹ Janovics Jenő: *A Hunyadi téri színház*. [online, hozzáférés: 2014.02.23.]

<http://www.korunk.ro/konyvek/letoltkonyvek/JanovicsJeno_Hunyadi_teri_szin haz.pdf>

² Az eklektikus Kolozsvár.

³ Vais, Gheorghe: *Clujul eclectic. Programe de arhitectură în perioada dualistă (1867–1918)*. UT Press, Cluj-Napoca, 2009. 286 – 340.

⁴ *Shakespeare-től Sarah Kane-ig*.

⁵ Pop, Virgil: *Un veac de spectacol la Cluj*. [online, hozzáférés: 2014.03.10.]

<http://www.teatrulnationalcluj.ro/index.php?page=onepage&pid=12&t_cp=1>

I. BEVEZETŐ

I. 1. A kolozsvári színház a századfordulón

Az 1800-as évek végén a kolozsvári színjátszásnak a Farkas utcai kőszínház biztosított teret. Ekkor azonban már elavult színházépületnek számított, az évadot pedig rendszerint azzal nyitották meg, hogy az illetékes hatóságok tűzveszélyessé, egészségre károsra nyilvánították az épületet, s nem adták meg az előadások megkezdéséhez szükséges engedélyeket. A minisztérium ennek ellenére csak halogatta egy új színház építését, s újra meg újra semmissé nyilvánította ezeket a tiltásokat.⁶

1903-ban Kolozsvár törvényhatósági bizottságának, sajtójának és országgyűlési képviselőinek nyomására a kormány végül úgy döntött, megadja az engedélyt az új színház felépítésére. Gondot jelentett viszont a fedezet előteremtése, mivel a kormány nem volt hajlandó finanszírozni az építkezést. Így két forráslehetőség maradt elérhető: a színigazgató járadéka és a Kolozsvári Színházi Országos Alap. Előbbi földbirtokokból és erdőségekből állt, de tisztázatlan jogi állapotok miatt bonyolult volt a helyzet, s ennek megoldása a következő évekre is elhúzódott.⁷ A minisztérium határozata végeredményben a következő pontokat szögezte le: először is kijelentette, hogy az állam nem tudja fedezni az új színház építési költségeit; megállapította, hogy a városnak kell biztosítania a telket az új színházépület számára; az építkezés finanszírozására felvett kölcsönt az Országos Színház Alap tulajdonát képező birtokok értékesítéséből és az igazgató állami jövedelméből fogják visszafizetni; felmerült az az ötlet is, hogy értékesítsék a Farkas utcai színházat, s a befolyt összeget is az új színház építésére fordítsák (végül ez csak később, 1904-ben jött létre).⁸

Arra vonatkozóan, hogy hova építsék az új színházat, két nézőpont alakult ki: a város központjában levő, rendezett Széchenyi téren vagy a kissé félreeső, fapiacnak használt Hunyadi téren. Egy harmadik vélemény szerint a régi színház helye lett volna a legmegfelelőbb – ezzel kapcsolatban Janovics Jenő megjegyzi, hogy „miután ez volt a legéletrevalóbb s a

⁶ Janovics Jenő: I.m. 12. (online)

⁷ Janovics Jenő: I.m. 14 – 19.

⁸ Janovics Jenő: I.m. 20.

hagyományokhoz leginkább ragaszkodó, természetes, hogy ezt fölényesen elhallgatták”.⁹ Végül a Hunyadi teret gondolták a legalkalmasabbnak, mely már a XIX. század végén elkezdett fontos adminisztratív funkciót betölteni: itt épült fel a Pénzügyigazgatósági palota, az Erdőigazgatósági palota, a MÁV palotája, az Igazságügy palota és a Tanítók Háza. A színház építésének elkezdésekor a piac területe 3,1 hektár volt. Három oldalán az építészeti program, a méretek és a minőség szempontjából is heterogén épületek kaptak helyet: a Szent György kaszárnya, az Igazságügyi palota és a Tanítók Háza határozták meg a tér oldalait.¹⁰

I. 2. A kolozsvári sajtó a századfordulón

A XIX. század utolsó két évtizedében az erdélyi nagyobb városok regionális központokká is váltak. Ennek függvényében az újságok olvasórétege is egyre szélesedett. Sajtó szempontjából két fontos térség alakult ki: Nagyvárad és Kolozsvár, valamint Arad és Temesvár. Ezekben a városokban a lakosok jelentős hányada volt iparos vagy kereskedő, az írni-olvasni tudás aránya is nagynak mutatkozott, de a könyvolvasás helyett az újságok olvasása jelentette a gyakoribb elfoglaltságot. A helyi közvélemény formálásában jelentős szerepet játszódtak ezek a városi lapok. Az újságok nagyrésze politikai lapként működött: az eseményekre, az országos politika regionális vonatkozásaira koncentráltak. Nagyon fontos teret kapott ezekben a lapokban a nemzeti kérdés is.¹¹

Kolozsvár volt Erdély legaktívabb sajtóközpontja, és vezető szerepet töltött be a lapok számát illetően is. A hírlapok számának gyors növekedését illusztrálja, hogy 1867-ben öt közül választhattak a kolozsváriak, 1906-ban pedig már 26 hírlapot, illetve 12 folyóiratot és szaklapot olvashattak.¹² Itt kevés volt a hosszú, állandó életű lap, de a pártcsatározások rendkívül hevesek voltak. Az *Ellenzék* az erdélyi függetlenségi ellenzék orgánuma volt. A *Kelet* kormánypárti lap folyton forradalom szításával vádolta. Később a *Kolozsvári Hírlap* vette át a kormánypárti újság

⁹ Uo.

¹⁰ Gheorghe Vais: I.m. 291 – 295.

¹¹ Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890 – 1940*. Pannónia könyvek, Pécs, 2005. 13 – 14.

¹² Gyarmati Zsolt: *Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán*. Komp-press, Kolozsvár, 2005. 66.

szerepét, a független politika pedig az *Újság* hasábjain szólalt meg. A nemzeti párt politikáját az *Erdélyi Híradó* népszerűsítette, a *Magyarság* pedig független napilapnak tartotta magát.¹³

Politikai hírek mellett a helyi hírlapok különböző eseményekről is tudósítottak. A fontosabb lapoknak volt összeköttetése a fővárossal is, így a kolozsváriak is gyorsan értesülhettek a fontos hírekről. A közösségi élet jelentős momentumai, közéleti vagy közérdeklődésnek örvendő személyekről szóló történetek, szenzációk, botrányok, szépirodalmi alkotások, színikritikák szerepeltek az újságokban.

A jelentős lapok természetesen írtak a kolozsvári színház helyzetéről is. 1904-ben, amikor megadták az engedélyt az új színház építésére, 5 hírlap cikkezett intenzíven erről a fontos kérdésről. Különösnek tűnhet, hogy annak ellenére, hogy az újságok nagyon élesen léptek fel Fellner és Helmer építészek ellen, a városi közgyűlés mégsem szavazta meg, hogy támogassák a Magyar Építőművészek Szövetségének memorandumát mondván, hogy ez már úgyis leszögezett ügy, hiábavaló az emlékirat, s ez a lépés csak hátráltatná a színház oly sürgős megvalósulását.

¹³ Fleisz János: I.m. 17.

II. A SAJTÓ TÜKRÉBEN

II. 1. SZÍNHÁZ NINCS – HÍREK VANNAK

Az események gerince a sajtóban

Az 1904-es év elején a lapok örömmel fogadják a hírt, hogy gróf Tisza István miniszterelnök elővette a kolozsvári színház ügyét és január 18-án *ankétot* kíván tartani. Erre vonatkozóan az *Ellenzék*, majd egy nappal később a *Kolozsvári Friss Újság* informálja olvasóit: meghívottak Kolozsvár város országgyűlési képviselői: Hegedüs Sándor és báró Feilitzsch Arthur, a színház két volt igazgatója Bölönyi József és Ditrói Mór, a jelenlegi igazgató Megyeri Dezső, és a színházi választmány tagjai, az értekezlet elnöke pedig maga a miniszterelnök lesz.¹⁴

A *Kolozsvári Friss Újság* már január 16-án, tehát még az értekezlet előtt közli, hogy jó forrásból nyert értesülések szerint tavasszal elkezdik az új színház építését, s 1905 október elsejére tervezik a megnyitását.¹⁵ A január 18-i értekezletről az *Ellenzék* tudósítja már másnap olvasóit: az előző újságban közöltekhez képest új információ az, hogy a színházat a Hunyadi téren fogják felépíteni, illetve hogy az építés és a berendezés tárgyában elsősorban a kolozsvári iparosok és kereskedők ajánlatait fogják figyelembe venni.¹⁶

Január 20-i számában mindkét lap részletesen közli az ankét lefolyását. A *Kolozsvári Friss Újság* nagyon részletesen mutatja be az értekezletet, elsőként ismerteti a miniszterelnök nyitóbeszédét. Ezt követi Bezerédi Viktor miniszteri tanácsos előadása, melyben bemutatta a Fellner és Helmer műépítészek által készített vázlatterveket, „melyek a Kolozsvárt ezelőtt két évvel tartott értekezlet megállapodásai alapján készültek”.¹⁷ Mindkét újság elmondja, hogy anyagi akadályja nincs a színháznak, s magyar, elsősorban kolozsvári iparosoknak adják majd a munkálatokat. Az *Ellenzék* cikkírója már most nem hagyja szó nélkül a bécsi építéspáros megbízását, de enyhén kritikus hozzáállásával még csak megelőlegezi a később kibontakozó intenzív ellenállást: egy színházépület esetében fontosnak tartja kiemelni a tűzbiztonságot, veszély esetén a gyors és könnyű távozást az épületből, a léghuzatmentességet és a kényelmet –

¹⁴ *Ellenzék*. 1904.01.12. XXV/8.

¹⁵ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.16. V/16.

¹⁶ *Ellenzék*. 1904.01.19. XXV/14.

¹⁷ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.20. V/20.

hozzáteszi, hogy az utóbbiról nincs értesülésük, de arról igen, hogy „a páholyok és ülőhelyek nem lesznek oly kényelmesek, mint a jelenlegi színházban”.¹⁸ Továbbá, ugyanebben a cikkben megjegyzik: „Arra is ügyeljen az eddig passzivitásra szorított választmány, hogy ne csak írott malaszt legyen az, hogy kolozsvári iparosokkal építtetik és kolozsvári kereskedők által szereltetik fel a színházat. Ne csak alamizsnát adjanak mestereinknek, kereskedőinknek, hanem tényleg velük csináltassák.”¹⁹ Ez a bizalmatlanság a színház építésével kapcsolatosan végig jellemző lesz a kolozsvári sajtóra.

Február 3-án értesülhettek a kolozsvári olvasók arról, hogy a Mérnök- és Építész-Egylet, a Magyar Képzőművészek Egyesülete, illetve a Magyar Építőművészek Szövetsége Tisza Istvánhoz fordultak a kolozsvári színházra vonatkozó pályázat kiírása érdekében.²⁰ A miniszterelnök elmondta, hogy nem tehet semmit, mert *obligó*ban van a cég iránt és mert a kolozsvári küldöttség januárban elfogadta a terveket. Február 25-én már a Magyar Építőművészek Szövetségének memorandumát olvashatjuk az *Ellenzék* hasábjain, mely ugyanebben az ügyben hasonló módon foglal állást. Március 1-én²¹ egy táviratot publikál az *Ellenzék*, mely szerint előző nap: „A kolozsvári színház építése ügyében Sándor János államtitkár elnöklete alatt ülés volt. Jelen volt Fellner bécsi építész is. Megállapították az építkezés részleteit. A Fellner-cég a költségvetést záros határidőn belül be kell nyújtsa. A színház 1500 nézőre készül. 50 páholya lesz csak, kevesebb, mint most.” Másnap részleteket is közöl az újság: kik vettek részt a megbeszélésen, hogy csak magyar, lehetőleg kolozsvári személyeket alkalmaznak majd, illetve hogy az építkezést már júniusban elkezdik. Még több részletet és pontosítást a *Kolozsvári Friss Újságból*²² tudhatunk meg, például hogy pontosan kik vettek részt a gyűlésen, s egyéb pontosításokat a színházépületre vonatkozóan.

Kolozsváron a következő lépést március 17-én tették, amikor a városi szakosztályok tárgyaltak a színházról. Erről két helyi lap is beszámol.²³ A *Kolozsvári Hírlap* eddigi agresszív hangneméhez híven most is csak „hazafias retorikájú” mondatokat sorol, hiányolja, hogy Tisza Istvánt senki nem vonja felelősségre, pedig éppen ő csapta arcul a magyar műépítészeket. A legobjektívebben és leghamarabb (március 18.) az *Ellenzék* tudósít a tárgyalásról. E szerint az

¹⁸ *Ellenzék*. 1904.01.20. XXV/15.

¹⁹ Uo. Megjegyzem, hogy a cikkek átírásakor, idézésekor nem a betűhív átírást alkalmazom.

²⁰ Részletesen lásd *A Magyar Építőművészek Szövetségének lépése* című alfejezetben.

²¹ *Ellenzék*. 1904.03.01. XXV/49.

²² *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.03. V/53.

²³ *Ellenzék*. 1904.03.17. XXV/63, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.03.18. I/53.

ügyet dr. Esterházy László főjegyző ismertette, Szvacsina Géza polgármester pedig kiegészítette. Elmondták, hogy a február 29-i gyűlésen csak két vázlatot mutatott be Fellner építész: egy szebb (amely 900 ezer koronába kerülne: lenne impozáns lépcsőház és díszes ékítmények) és egy egyszerűbb változatot (amely 750 ezer koronába kerülne). A polgármester érthető módon a díszesebbet szerette volna, hiszen a város színházának mindenképp rendkívül fontos reprezentációs funkcióval kell bírnia, de erre nem volt elég fedezet. Szintén a polgármester javaslatára elfogadták azt a megoldást, miszerint a díszletraktárt és a festőtermet a színház épületétől külön építsék fel. Felmerült az a kérdés, hogy Kolozsvár városa csatlakozzon a Magyar Építőművészek Szövetségének memorandumához, de hosszas vitázás után ezt elvetették, mondván, hogy már elkéstek ezzel a lépéssel, s csak hátráltatná a színház építésének elkezdését.

Újabb hír, hogy március 18-án a szakbizottságok elhatározták, hogy a színház festőterme és raktára számára az Erdélyi Gazdasági Egylet iskolai célra felajánlott telkét fogják biztosítani.²⁴

A városi közgyűlés március 21-én tárgyalta a színház ügyét. Erről két lap is tudósít: az *Ellenzék*²⁵ rendkívül objektíven és lényegre törően (természetesen azért saját álláspontját nem engedi háttérbe szorulni), a *Kolozsvári Friss Újság*²⁶ viszont nagyon olvasmányosan, már-már regényesen meséli el olvasóinak a „kurucok” és „mamelukok”, azaz a magyar építészeket és a bécsi céget pártolók harcát. Az *Ellenzék* tudósítása rendkívül érdekesen kezdődik: felhívja a figyelmet az 1899. évi XX. törvénycikkely 38. §-ára, mely szerint minden 300 forintot meghaladó közmunka teljesítésére csak nyílt pályázat során benyújtott ajánlatok figyelembe vételével dönthető el, ráadásul ugyanennek a 7. pontja pontosít: „oly esetekben, amikor országos érdekű, nagyszabású építmény létesítése van célul kitűzve, ilyenkor jogosítva van a miniszter korlátozott pályázatot nyitni, de még ilyenkor is csak pályázat útján dönthető el a kérdés”. A továbbiakban az szerepel a tudósításban, hogy a közgyűlésen elhangzott vélemények annak a tévhitnek függvényében születtek meg, hogy a Fellner és Helmer építészpárost nyilvános versenytárgyalást követően kérték fel, s több olyan személy nevét felsorolja, akik ennek tudatában döntöttek. Szavazást kezdeményeztek annak eldöntésére, hogy Kolozsvár városa csatlakozzon-e a Magyar Építőművészek Szövetségének memorandumához: 22 szavazatot kapott az az álláspont, hogy támogassák a Szövetséget, 31 szavazatot az, hogy ne álljanak a

²⁴ *Ellenzék*. 1904.03.18. XXV/64.

²⁵ *Ellenzék*. 1904.03.22. XXV/ 67.

²⁶ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.22. V/82.

kezdeményezés mellé. A tudósítás szerint ez nagyrészt annak köszönhető, hogy bevonultak támogatni a miniszteri tervet a város azon tisztviselői, akik jelen sem voltak a tanácskozáson. A közgyűlést követően a tiltakozók fellebbezéseket nyújtottak be, de eredménytelenül. A lelkesedés és a sajtó figyelme is lankadt. Az *Ellenzék* május 3-i számában²⁷ azzal vádolja Tisza Istvánt, hogy politikai fogásnak használta fel a színházépítést, hogy azt ígérték, nyáron elkezdik az építkezéseket, s még mindig nem történik semmi: „Nem is lesz meg addig, míg választás elé nem került a tisztelt haza. Akkor aztán gyönyörű selyem zsinór lesz az új színház, melyet belevarr a kormánypárti honatya programjába.”

Május 14-én arról tudósít két lap²⁸ is, hogy a Fellner és Helmer műépítészek által elkészült tervek elküldték Budapestre, ezért május 16-án délután 4 órára értekezletre hívták a belügyminisztériumba az új színház építőbiztosságának tagjait. Május 17-én a *Kolozsvári Hírlap*²⁹ közli, hogy ezen az értekezleten a kolozsváriak közül gróf Béldi Ákos főispán, Szvacsina Géza polgármester, dr. Esterházy László főjegyző és Gere Kálmán főmérnök³⁰ vettek részt. A többi újság részleteket közöl a tervekről. Június elején a *Kolozsvári Hírlap*³¹ és a *Nemzeti Hírlap*³² a hamarosan megtartandó versenytárgyalásról ír, de 5 nappal később keserűen megjegyzi, hogy akárcsak az eddigi években, most is szárnya kelt, hogy lesz új színháza a városnak, de mint mindig, most sem jutnak el a kivitelezésig.

A Magyar Építőművészek Szövetségének lépése

Alig telik el 2 nap, hogy bejelentették a kolozsvári Nemzeti Színháznak a bécsi Fellner és Helmer építészcéggel való megterveztetését, mindkét helyi újság a Magyar Építőművészek Szövetségének tiltakozásáról számol be.³³ Azt olvashatjuk, hogy Fellner és Helmer már korábban, a budapesti Nemzeti Színház tervével egy időben³⁴ elkészítette a kolozsvári színház terveit is, és csak egyhangú tiltakozásoknak köszönhetően ejtették az osztrák építészek

²⁷ *Ellenzék*. 1904.03.03. XXV/100.

²⁸ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.05.14. V/132., *Kolozsvári Hírlap* I/109.

²⁹ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.05.17. I/112.

³⁰ *Ellenzék*. 1904.05.19. XXV/113.

³¹ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.06.05. I/130.

³² *Nemzeti Hírlap*. 1904.06.04. I/52.

³³ *Ellenzék*. 1904.01.22. XXV/17., *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.22. V/22.

³⁴ *Ellenzék* szerint 1901-ben, a *Kolozsvár Friss Újság* szerint 1902-ben.

megbízását, „miután Pichler Győző országgyűlési képviselő ez ügyben Széll Kálmán akkori miniszterelnököt hevesen támadta”.³⁵ Az újságok közlik a Magyar Építőművészek Szövetségének nyilatkozatát is.³⁶ A kormány lépését – hogy a magyar építészek megmutatkozására nem ad lehetőséget, pedig tökéletes alkalom lenne – sértőnek érzi a Szövetség, hangsúlyozza, hogy ezzel csak a Béccsel szembeni inferioritásukat bizonyítják, s határozottan javasolja, hogy írjanak ki nyilvános tervpályázatot.

Február 3-i számában a *Kolozsvári Friss Újság* beszámol arról, hogy a Mérnök- és Építészegyletnek, a Magyar Képzőművészek Egyesületének (Zala György vezetésével) és a Magyar Építőművészek Szövetségének küldöttsége (Hauszmann Alajos vezetésével) gróf Tisza István miniszterelnök előtt fejezték ki abbéli véleményüket, hogy hirdessenek pályázatot a kolozsvári Nemzeti Színház tervezésére a magyar építészek számára. A miniszterelnök mindhárom esetben azt hangsúlyozta, hogy ő „erkölcsi obligóban” van, de gyakorlati, technikai szempontból is javasoltnak tartja a bécsi színházszakértő cég megbízását a feladattal. Ha viszont „elérkezik a budapesti Nemzeti Színház újjáépítésének ideje, minden tekintetben rajta lesz, hogy ott csak a magyar építőterv és magyar munka érvényesüljön.” Az *Ellenzék* február 4-i számában³⁷ már arról kaphat értesülést az olvasó, hogy az elutasító választ a Magyar Építőművészek Szövetsége nem fogadja el.

Az *Ellenzék*³⁸ arról számol be, hogy a Magyar Mérnök- és Építészegylet saját költségén fogja rendezni a tervpályázatot, ráadásul a kolozsvári Nemzeti Színház mellett a budapesti színház terveinek elkészítésére is. Közlik továbbá azt is, hogy „a magyar építészek legelőkelőbbjei” biztosították részvételükről az egyletet, valamint anyagi hozzájárulással is próbálják segíteni a kezdeményezést: Sándy Gyula építész 20.000 koronát ajánlott fel.

Szintén az *Ellenzék*³⁹ publikálja elsőként a Magyar Építőművészek Szövetségének emlékiratát, amelyet a belügyminiszterhez nyújtottak be. Elsősorban nemzeti elvekre hivatkoznak: „És ez a hír [t.i.: nem magyar építészek építik a színházat] csorbát üt a magyar művelt nagyközönség nemzeti érzésén is, mert tudtára adták, hogy Kolozsvárott, hol a nemzeti genius lelkesítő ereje adott gyökeret a magyar színművészetnek, ott a magyar múzsának hajlékot nem magyar művész teremt, hanem lelkünknek idegen, Osztrákországból hozott építész.” A

³⁵ *Ellenzék*. 1904.01.22. XXV/17., *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.22. V/22. (szó szerinti egyezés a két cikkben)

³⁶ Lásd: *Melléklet*.

³⁷ *Ellenzék*. 1904.02.04. XXV/27.

³⁸ *Ellenzék*. 1904.02.10. XXV/32.

³⁹ *Ellenzék*. 1904.02.25. XXV/45. Lásd még: *Melléklet*.

kolozsvári színház építését a Béccsel szembeni érvényesülés nézőpontjából is megvilágítja: “Ha valahol, úgy a nemzetiségek körülövezte végeken, a magyar művészek alkotásainak is bizonyítaniuk kell a magyarság szellemi fensőbbiségét és így jogos supremáciáját ebben a hazában.” Elismeri a Szövetség, hogy Fellner és Helmer jártasak a színházépítés terén, de jogtalan tartják azt, hogy más művészeknek nem adják meg a feladat teljesítésére a lehetőséget. Megemlíti Ausztria és Németország példáját: előbbiben „nem tudtak az illetők tért foglalni”, utóbbiban már „a legújabb színházakat nem ők, hanem mások építették”. Hangsúlyozzák az emlékiratban, hogy: “Egy színház megoldása elsősorban művészi feladat. Nem gyári munka hozza létre a nagy alkotásokat.” – tehát Fellner és Helmer építészét nem tartja sokra a Szövetség művészi szempontból. Ugyanaz a vád ez, ami már megszólalt az *Ellenzék* XXV. évf. 18. számában is: a bécsi cégnek az üzlet a fontos, míg a magyar építészeknek ez becsületbeli, nemzeti jelentőségű feladat. A memorandumot a magyar építőművészek közötti nyilvános tervpályázat kiírásának kérésével zárják.

A március 21-i közgyűlésen kérdés tárgyává teszik, hogy a város csatlakozzék-e a memorandumhoz? Erről számol be úgy az *Ellenzék*, mint a *Kolozsvári Friss Újság* is.⁴⁰ A végeredmény az volt, hogy 31 – 22 arányban megszavazták, hogy nem támogatják az emlékiratot.⁴¹ Dr. Esterházy László főjegyző ismertette az ügyet, s elmondta azt is, hogy a szakbizottságok szerint „az építészek elkéstek, megkeresésük tárgytalanná vált s azt félre kell tenni.”⁴² A *Kolozsvári Friss Újság* részletes tudósítása szerint több megoldási lehetőség is született: volt akik egyértelműen elvetették a Fellner és Helmer céget, voltak akik elfogadták, s akadt aki megpróbált egy kompromisszumos megoldást találni – küldjenek olyan feliratot a miniszterelnökhöz, mely szerint ha még nem késő, csináltassák magyar építészekkel a terveket, ha viszont már késő, akkor maradjanak a *németek*. A gyűlésen elhangzott heves vitának, az eddigi cikkezéseknek mégsem lett meg a várt eredménye: a város nem csatlakozott ahhoz a kéréshez, hogy írjanak ki pályázatot a magyar építészek számára. Érdekes az *Ellenzék*⁴³ tudósítása, melyben felhívja a figyelmet arra, hogy a városatyák tévhitben szavaztak: rosszul voltak informálva, úgy gondolták, hogy a bécsi építész cég nyilvános verseny útján nyerte el a színházépítés jogát. Ez úgy hat, mintha az újság mentesíteni próbálná a „hazafiatlan” döntés

⁴⁰ Lásd még: *Az eseménye gerince a sajtóban* alfejezetben.

⁴¹ Lásd még: Uo.

⁴² *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.22. V/82.

⁴³ *Ellenzék*. 1904.03.22. XXV/67.

felelőssége alól a magyar építészeket nem támogatókat. Véleményem szerint teljességgel nem valószínű, hogy nem voltak informálva ezek az emberek, hiszen az újságok már január óta arról cikkeztek felháborodottan, hogy nem volt nyilvános pályázat kiírva, sőt a Magyar Építőművészek Szövetségének memoranduma is pont ezt a hiányt próbálta pótolni.

Az *Ellenzék*⁴⁴ március 26-án arról informálja olvasóit, hogy a Magyar Építőművészek Szövetsége Hauszmann Alajos elnöklete alatt gyűlést tartott és „jegyzőkönyvi köszönetet szavazott a mozgalom vezetőinek és résztvevőinek, a kolozsvári polgároknak”. Ez jól mutatja, hogy a Szövetség még alapoz a lakosokra, s nem lankadt lelkesedése amiatt, hogy a város vezetősége nem szavazta meg az emlékirathoz való csatlakozást. Ezt megelőző nap a *Kolozsvári Friss Újság*⁴⁵ arról beszél, hogy a Szövetség már meghirdette a pályázatot, sőt ez nemsokára lejár, s ha jobb terv érkezik be, azt el kell fogadnia a miniszterelnöknek, mert nem kerül az ország pénzébe és mert Fellner és Helmer megbízása törvénybe ütközik. Az *Ellenzék* javítja áprilisban azt a kijelentésüket, mely szerint a Magyar Építőművészek Szövetsége akar pályázatot hirdetni: a Magyar Mérnök- és Építészegylet vette kézbe az ügyet. Több hete sürgeti a minisztériumot, hogy bocsássa rendelkezésére a pályázat meghirdetésére szükséges adatokat, de eredménytelenül. Éppen ezért nem remélik, hogy sikerülni fog a magyar építészek pályázási lehetőségének megteremtése. Sajnálatos, hogy a magyar építészetért indult mozgalom kifulladásra jutott úgy a polgárok, mint a kérdéses művészeti tömörülések körében. Ezek után nem értesülünk további lépésekről – mintha mindenki belenyugodott volna a minisztériumi döntésbe.

A „kolozsvári nemzeti mozgalom”

A január 23-i *Ellenzék*ben nagyon figyelemfelkeltő levelet olvashatunk. Lászlófi Ödön mérnök biztatja a kolozsvári polgárokat, hogy ne tétlenkedjenek, hanem fejezzék ki ellenvetésüket a bécsi cég megbízásával. Ezzel elkezdődik a valódi kolozsvári nemzeti ellenállás. Követendő példaként említi Győr városát, ahol a színháznak szintén Fellner és Helmer tervei alapján kellett volna megvalósulnia, de megakadályozták. Ez az írás már határozott lekicsinyléssel szól az építészekről: „tervet velük csináltatnia nem kellett, mert az náluk úgy

⁴⁴ *Ellenzék*. 1904.03.26. XXV/70.

⁴⁵ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.25. V/85.

hever a raktáron, mint a patikában a deákflastrom, csak kérni kell kis adagot vagy nagy adagot.”⁴⁶ Ez a már-már lenéző hangsúly végig jellemző lesz a későbbiekben: a cég munkamódszerét nem tartják művészhez méltó eljáráshoz, inkább az üzletet, a gyakorlatias jelleget vélik felfedezni a kritizálók. Széll Kálmánról viszont azt állítja a mérnök úr, hogy ő biztosan nem bízta meg a céget, sőt, ha most ő lenne hatalmon, egész biztosan tiltakozna. Ezt a nézőpontot Széll egy nagyvonalú gesztusával támasztja alá: könyve hatására 3000 koronát küldött a Magyar Mérnök- és Építészegyletnek a „magyar népies építési modor tanulmányozása céljából”.⁴⁷ Levele zárásában a nemzeti szellemre és érdekre hivatkozva lelkesíti és biztatja Kolozsvár polgárságát, hogy szálljanak szembe a határozattal. A szerkesztő hozzászólásából kicseng már a határozott szembenállás, s szavaiból kitűnik, hogy Bécs építészetével szemben a magyart tartja felsőbbrendűnek, sőt szerinte a bécsi rontotta meg a hazai építészetet is: „Bécs még építészetünket is tönkre silányította. Főtéri templomunk, az óvári Ferenc-rendi zárda, továbbá számos épület a magyar építészet régi dicsőségét, finom ízlését, magasan szárnyaló diadalát hirdetik Kolozsvárt ma is. Jött az osztrák építési rendszer otromba bolthajtásával, paraszt idomaival s arra törekedett, hogy még épületeink is a leigázott tartomány jellegét tüntessék fel, Mi is elérkezettnek tartjuk az időt arra, hogy Bécs befolyása alól magunkat kivonjuk.”⁴⁸

1904. február 2-án a frissen indult *Kolozsvári Hírlap* egy támadó cikket közöl, melynek már a címe is sokatmondó: *Nem kell osztrák építette színház*.⁴⁹ A cikk hangvétele elkeseredett és felháborodott: a magyar iparművészetnek arcul csapásáról beszél. „Így gondolkoznak Kolozsvár előkelő, számottevő lelkes magyar érzésű polgárai is, kik mint örömmel értesülünk, kimondták a jelszót: Nem kell osztrák építette színház!” Itt már egy nagyon komoly ellenzéki hang szólal meg. A következő kijelentés viszont még megdöbbenőbb: „Komolyan foglalkoznak [t.i.: az előbb említett magyar érzésű kolozsvári polgárok] ugyanis azzal a tervvel, hogy ha Tisza gróf ragaszkodna az osztrák Fellner és Helmer építészekhez, úgy konzorciumot alakítanak és kontra színházat építenek Kolozsváron, amelyet magyar építész fog tervezni, magyar építész fog építeni s magyar iparosok fognak berendezni, hogy arra büszke önérzettel tekinthessünk a nemzetiségiek táborában kicsiny számú magyarok.” Ennek a kijelentésnek nagy valóságalapja nincs, azonban mindenképp sajnálhatjuk, hogy nem jött létre a „kontra színház”. Az biztos, hogy ez a hirtelen

⁴⁶ *Ellenzék*. 1904.01.23. XXV/18.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.02.02. I/8. (Lásd: *Melléklet*.)

kijelentés nagyon jól illusztrálja a sajtó véleményét az ügyről: hevesen ellenzik az osztrák építészek által tervezett színház felépítését és valóban képesnek tartják a magyar, leszűkítve a kolozsvári viszonyokat, lehetőségeket arra, hogy nemzeti büszkeségre méltó épület születhessen. A következőkben a szerző felszólítja minden tehetősebb polgárát a városnak, hogy támogassák a „kontra színház” esetleges megvalósulását, majd zárómondatként megismétli a címet: *Nem kell osztrák építette színház!* Figyelemreméltó az a tény is, hogy ez az ifjú újság első oldalán jelenik meg, vezércikként, rendkívül nagy hangsúllyal.

A *Kolozsvári Hírlap* március elején⁵⁰ folytatja a színház agresszív nemzeti alapú kritizálását: „Tehát mindhiába volt minden hazafias törekvés, a magyar sajtó tiltakozása, a kolozsvári nemzeti színházat mégse magyar építészek fogják építeni.” Azzal vádolja a belügyminisztert, hogy csak bebizonyítja Bécsnek a felsőbbrendűségét, megszegyeníti a magyar ipar alkotóképességét, miközben az ország határain belül a magyar ipar fellendítését, fejlődését szónokolja. A *Kolozsvári Friss Újságban*⁵¹ megjelenik egy cikk az épülő marosvásárhelyi színházról, mely egyben kávéház, étterem és vigadó is, amit természetesen nagyon dicsér az újság, s megjegyzi, hogy: „Érdekes, hogy a bécsi tervezők kolozsvári alkotásának tőszomszédságában tervezik magyar építészek igen szerény eszközökkel, az összehasonlítást bizonyára győztesen megálló színházépületet s ez úgyszólván az első alkalom, hogy magyar tervezők összemérik fegyvereiket Fellner-Helmerékkal.” E vélemény is szemlélteti a nagy ellenállást: a magyar által tervezett színház jobb úgy is, hogy nem tudja senki a részleteket, mint a színházszakértők által tervezett.

A március 21-i közgyűlésről szemléletes tudósítást közöl a *Kolozsvári Friss Újság*⁵², ami a nemzeti alapokon álló mozgalom kiéleződéséről ad bizonyosságot. Nagyon heves harcként mutatja be a „kurucok” (magyar építészek mellett állók) és „mamelukok” (akiknek megfelel a miniszteri döntés) harcát, s illusztratív párbeszédekkel próbálja visszaadni a közgyűlés hangulatát. Egy részlet a cikk elejéről: „Tegnap a városi közgyűlésen kellett eldőlnie a nagy kérdésnek: a legendás Fellner és Helmer csinálja-e a színházunk tervét, vagy más, - bécsi génusz száll-e le a Hunyadi térre vagy magyar teremő ész rak fészket ott a művészetnek? Fontos volt hát ekként az ügy, s így hamar megtelt a terem; még az utolsó padok is, - amelyek máskor elhagyatva árválkodnak – benépesedtek hallgatókkal. Híre járt ugyanis, hogy a közgyűlésen a

⁵⁰ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.03.03. I/38.

⁵¹ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.19. V/79.

⁵² lásd még: *Az események gerince a sajtóban és A Magyar Építőművészek Szövetségének lépése alfejezetekben.*

labanc városatyák a hazát eladják nagy percentre, - amit egy jó hazafi mégsem engedhet meg. Ekként kaptunk aztán tegnap karzati közönséget, amely bős örömmel éljenezte a kurucokat, és lehurrogta a mamelukokat, akik szerelmi vallomásokat tettek a császárvárosban lakozó színházépítő ikerpár zsenijének.” Ha hihetünk ezeknek a soroknak, világossá válik, hogy a város polgárait nagyon érdekelte az ügy, s a sajtó fontos szerepet játszhatott abban, hogy a közvélemény a magyar építészek mellé állt, ellenben a város vezetőségével, aki úgy gondolta, csak hátráltatná az építkezést, ha csatlakoznak a memorandumhoz.

A kolozsvári mozgalom intenzitását a Magyar Építőművészek Szövetsége elismerte és „jegyzőkönyvi köszönetet szavazott a mozgalom vezetőinek és résztvevőinek, a kolozsvári polgároknak”.⁵³ A mozgalom intenzitásának képét nyújtja a *Kolozsvári Friss Újság* március végi számaiban⁵⁴, amikben a kolozsvári városi tanácsához benyújtott fellebbezésekről ír, amelyeket a miniszterhez is el szeretnének juttatni az érintettek. A fellebbezéseket az újság szerint „tömeges aláírásokkal ellátva” nyújtották be, s a lap kiemeli azt is, hogy a városatyák mellett sok adófizető polgár is aláírta: a színház ügye széleskörű népszerűségnek örvend. Közölnek egy budapesti lapból származó cikket is, mely a kolozsvári mozgalmat ismerteti és azt bizonyítja, hogy országos érdeklődés követi a kolozsvári Nemzeti Színház körüli eseményeket. Március 27-én vezércikk jelenik meg a *Kolozsvári Friss Újság*ban erről. E szerint Tisza Istvánhoz szeretnék benyújtani a fellebbezéseket, s „remélhető, hogy Tiszta helyt fog adni ezeknek a fellebbezéseknek előző erőszakos határozataival szemben”. Megszólal a közvélemény szava is, amikor azért vonja felelősségre a cikkíró a minisztert, mert az „az állam pénzével minden nyílt pályázatot mellőzve, tehát a nyilvánosság teljes kizárásával, önhatalmúlag rendelkezik”. Felmerül az is, hogy az állam is élvezhetné a verseny nyújtotta előnyöket, illetve az, hogy ezzel az intézkedéssel a liberalizmus ellen vét a kormány. Heves, buzdító felszólításokkal zárul a cikk, illetve a Magyar Építőművészek Szövetségének jegyzőkönyvi köszönetével.

Az ellenállást az *Ellenzék* is próbálja buzdítani. Március 29-i számában⁵⁵ publikálja Ödönfi László mérnöknek „szózatát” a kolozsvári művelt ifjúsághoz. Csodálatos retorikával és a nemzeti érdekre, nemzeti érzésre hivatkozva próbálja megszólítani a kolozsvári ifjakat, hogy álljanak az ügy mellé, támogassák a magyar építészeket, mert csak a fővárosban van legalább 12, aki felvonná a harcot bármikor a bécsiekkel. Szinte maga előtt látja a hevesen gesztikuláló

⁵³ *Ellenzék*. 1904.03.26. XXV/70., *Kolozsvári Hírlap*. 1904.03.27. I/62.

⁵⁴ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.25, 26, 27. V/85, 86, 87.

⁵⁵ *Ellenzék*. 1904.03.29. XXV/72. (Lásd még: *Melléklet*.)

mérnököt az olvasó, amikor így fejezi be írását: „Kolozsvár ifjai, fogadástok hív: védjétek meg testetekkel és véretekkel a magyar művészetet!” Az biztos, hogy Ödöfni László személyében a kolozsvári színház ügye egy őszinte pártolóra talált. De a fellebbezések, aláírások minél gyorsabb benyújtására is biztatja az *Ellenzék*⁵⁶ olvasóit, hiszen a törvényhatósági határozat kihirdetésétől számított 15. napig van erre lehetőség. Helyesbítik azt a kijelentésüket, mely szerint a Magyar Építőművészek Szövetsége akar pályázatot hirdetni azzal, hogy a Magyar Mérnök- és Építészegylet kívánja ezt megtenni. Az Egylet már több hete sürgeti a minisztériumot a szükséges adatok rendelkezésükre bocsátására, de eddig választ sem kaptak, úgyhogy nem remélik, hogy sikerülni fog a magyar építészek pályázási lehetőségének megteremtése. A kezdeti lelkesedés viszont mintha csökkenne a sajtóban: a következő színházra vonatkozó hírt április 12-én olvashatjuk az *Ellenzékben*⁵⁷: még mindig érkezik egy-egy fellebbezés 20-30 ember által aláírva, de nem gondolják azt, hogy komoly eredménye lesz – csak annyi, „hogy megmutatják polgártársaink, hogy nem tűrik szó nélkül a szégyent, hogy nekik osztrák tervezzen színházat, mikor magyar építőművészek minden anyagi haszon nélkül készek küzdeni a diadalért”. Egy erős közvéleményről tesz tanúságot ez a gesztus. Megemlíti továbbá a cikkíró, hogy ha megérkeznek a tervek Kolozsvárra, a közgyűlés nagy számban fogja ellenezni az építési engedély megadását

A hatalmas lelkesedés ellenére az újságok áprilisban hallgatnak: nem buzdítanak, nem tartják fenn a kolozsvári lakosok lelkesedését. Egy cikk mégis megjelenik a frissen indult *Nemzeti Hírlapban*⁵⁸, de ez teljesen másként viszonyul az ügghöz. Miután emlékezteti olvasóit az elmúlt időszakban történetekre, rátér a fellebbezésekre, az aláírásgyűjtésre, mely szerinte *kisebbségi* kezdeményezés volt. Elmondja, hogy 10 fellebbezés érkezett be 240 aláírással, amik közül csak 16 városi bizottsági tag, így tehát a városi közgyűlés márciusban jogosan döntött, a város akaratát képviselte: hiszen 112 bizottsági tag közül csak 16, 55 000 lakos közül csak 224 tiltakozott a döntés ellen. Ez a cikk valóban más megvilágításba helyezi a mozgalmat, amely nagy port kavart, de úgy tűnik, a közvélemény mégsem volt annyira érdekel vagy elvesztette lelkesedését. A cikk zárómondata határozottan kormánypárti álláspontot mutat: „A fellebbezések illetékes helyre már felterjesztettek és azt hisszük, csak nagy megnyugvásra fognak szolgálni a

⁵⁶ *Ellenzék*. 1904.03.30. XXV/73.

⁵⁷ *Ellenzék*. 1904.04.12. XXV/82.

⁵⁸ *Nemzeti Hírlap*. 1904.04.16. I/12. (Lásd még: *Melléklet*)

belügyminiszternek, aki az új színház építése kérdésében városunk közhangulatát már előzetesen olyan jól ismerte.”

Fellner és Helmer nem jó – érvényesüljenek a magyar építések

A *Kolozsvári Friss Újság* hasábjain⁵⁹ a 28. számtól kezdődően három részben megjelenő véleményben, amelyet Komor Marcell budapesti építész írt, komoly kritikával illeti a kolozsvári színház ügyét⁶⁰. Hangsúlyoznunk kell, hogy Komor nem tartja a bécsi színházépítő cég nevét garanciának a tűz elleni védekezés megbízható megoldására, s új módszereket javasol. Mindenképp megjegyzi az építész, hogy az általa is javasolt, amfiteátrum jellegű, új típusú színház a maga nagyterületű nézőterével nem a legjövödelmezőbb vállalkozás, de a biztonságot nagyon nagy mértékben fokozná. Ráadásul egy ilyen elrendezésű nézőtérrel mindenki jól látna, a hang is betöltené az egész teret, így az ülőhelyek értéke nőne. Természetesen felveti azt a kérdést is, hogy miért nem írtak ki ezidáig pályázatot színház építésére a magyar építészek számára?⁶¹ A verseny ösztönzőleg hatna az építészekre, s bebizonyosodhatna, hogy a magyar építészet is van olyan magas szintű, mint adott esetben a bécsi. A „magyarosság” kérdése itt is felmerül, mely „nemzeti szempontból elengedhetetlen volna”.⁶² Sajnálattal írja le, hogy ez a magyaros stílus nem tud érvényesülni az épületeken, mert éppen az építészek köréből kerülnek ki a legnagyobb elítélői ennek a próbálkozásnak. A cikk végén hozzáteszi: „De azért az a kisded csapat ne rakja le fegyvereit, folytassa a szép magyar motívumok kincses bányájának kiaknázását, előbb-utóbb mégis diadalmaskodni kell, mert vele van egy hatalmas erő: a nemzet hangulata.” Tehát ez az írás is, bár felvet néhány technikai megoldást, mely magyar építészek által is kivitelezhető lenne, végül a nemzeti jelleg térhódításának szükségességét hangsúlyozza.

A február végi belügyminisztériumi gyűlés kapcsán, melyen Fellner is jelen volt, kiderült, hogy 1500 férőhelyesre tervezik a színházat, 50 páhollyal. Ennek visszhangjaként az *Ellenzékben*⁶³ a következő vélemény jelenik meg: „Egy ilyen értekezleten, ha jól emlékszem,

⁵⁹ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.28, 29, 30. V/28, 29, 30. (Lásd még: *Melléklet*)

⁶⁰ Hangoztatott nézetei a *Művészet* III/1, 1904. számában részletesen megjelennek (általánosan ír a színházról, de utal a kolozsvári esetre is). A tűzbiztonságról vallott nézeteit lásd: *Tűzbiztonság* alfejezetben.

⁶¹ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.30. V/30.

⁶² Uo.

⁶³ *Ellenzék*. 1904.03.02. XXV/50.

Dorgó Albert közjegyző azt az óhaját fejezte ki, hogy tekintettel Kolozsvár város színházba járó közönségének speciális szokására és igényeire, a páholysok száma a mostaninál nem kevesebb, de lehetőleg több legyen.” Továbbá elmondja a cikkíró, hogy legalább hetven páholynak kéne lennie, és közbiztonsági, illetve kényelmi szempontokból is javallott, hogy ne legyen szűk semmi, hiszen „roppant nagy hely áll rendelkezésükre”. Ezt a gondolatot folytatják másnap is:⁶⁴ „Miután itt a hely nem korlátozza az építészeket, igazán egy modern, ideális színház lehetne itt teremteni, de félünk, hogy ettől a kívánságunktól elesünk, mert a bécsi színházi építő cég éppen abban vált ki, hogy kicsi helyre tudott sok nézőt elhelyezni. Igaz, hogy a legtöbb színházában a nézőhelyek szűkek és alkalmatlanok.” A kolozsvári sajtóban tehát most már a (tűz)biztonsági és a nemzeti szempontokon kívül a kényelmi szempontot is kiemelik, s – természetesen – nem tartják megfelelőnek előző munkáik alapján a bécsi céget.

Szintén az *Ellenzék*⁶⁵ közöl egy cikket, melyben arról ad információkat, hogy Rákosi Viktor meginterpellálta Tisza Istvánt a kolozsvári színház ügyében. Kérdőre vonta azért, hogy az összes hazai szakkörök véleménye ellenére Fellner és Helmer céget bízta meg az építéssel. Arra a kérdésre, hogy milyen erkölcsi obligó kényszeríti a miniszterelnököt a bécsi építészek alkalmazására a cikk szerint Tisza „roppant bő szósszal iparkodott magát kimagyarázni, azonban ez sehogy sem sikerült.” Természetesen hangsúlyozzák, hogy pont egy ilyen monumentális építkezés, mint a kolozsvári színház inspirálná és ösztönözné a magyar építészetet „nagy művészi eredmények létrehozására. Ha nincs mit építeni, a nagy tervek nem születnek meg a híg levegőben”. A színház ügye ebben az esetben politikai fegyverré vált Tisza ellen. A színházépítés politikai eszközként való felhasználása mutatkozik báró Bánffy Dezső eredetileg a *Magyar Közéletben* megjelent véleménye, amit a *Kolozsvári Friss Újság* V/51. számában közölt. A „nemzeti gondolat” fontosságát hangsúlyozza, elmondja, hogy magyar építészek is vannak olyan jók, hogy nemzeti színházat tudjanak építeni. „De hát persze, az ez idő szerinti magyar politikusok nem csinálnak magyar nemzeti politikát” – teszi hozzá. Színházépítésekre reflektálva elmondja, hogy amikor a budapesti Nemzeti Színház építéséről volt szó, akkor Széll Kálmán biztosította, hogy a fővárosit Fellner és Helmer fogja építeni, de a kolozsvárit magyar építészekkel. Tisza István pedig fordítva: a kolozsvári lesz Fellner és Helmer munkája, a

⁶⁴ *Ellenzék*. 1904.03.03. XXV/51.

⁶⁵ *Ellenzék*. 1904.03.04. XXV/52.

budapesti pedig majd magyar tervezőké. Buzdít Bánffy arra, hogy ne lankadjon a lelkesedés, tartsák felszínen az ügyet.

Bár annak ellenére, hogy előzőleg 1500 férőhelyes színházról számolnak be, a március 3-i *Kolozsvári Friss Újság*⁶⁶ más információkkal szolgál: 1350 személy befogadására lesz alkalmas az épület, 50 páhollyal, 350 állóhellyel. A vészkijáratokat mellőzik, helyettük nagy számú rendes kijárat lesz a színházon (úgy tűnik, meghallgatásra találtak a tűzbiztonsági vélemények). A színház beosztása a Vígszínház mintájára fog történni, de a férőhelyek „a Vígszínház üléseinél szélesebbre vannak tervezve”. A francia renaissance stílusú épület terveinek elkészítését 2 és fél hónapra teszik, így az építkezéseket már júniusban megkezdhetik.

Kolozsvár Nemzeti Színház tervei Budapesten

Május 14-én arról tudósít a *Kolozsvári Friss Újság* és *Kolozsvári Hírlap*⁶⁷, hogy Fellner és Helmer terveit leküldték Budapestre, s 16-ra gyűlést hívtak össze ezek megbeszélésére. A terveket bemutató cikkek pár nappal később jelentek meg. Az *Ellenzék*⁶⁸ közli legrövidebben, legtárgyilagosabban és csak a tényekre koncentrálva a részleteket⁶⁹. Eszerint a színház 1762 m² területű lesz, 30 méter széles és 60 méter hosszú, a homlokzat maga 19 méter lesz, a színpad magassága pedig 23 méter. Az 1300 férőhelyet a következő képen osztják be: 2 nagy földszinti páholy, 438 támlásszék és 196 állóhely, a magas földszinten és az első emeleten 2-2 nagy proszcénium foglalj majd helyet és 21-21 rendes páholy, a második emeleten 232 elsőrendű, 84 másodrendű erkély és 128 karzati állóhely. A színháznak *gyönyörű* lépcsőháza lesz. A földszinten a folyosókra 11 kijáratot terveztek, az utcára 7 nyílik. Az építéshez mint hírlík, júliusban fognak kezdeni.

A *Nemzeti Hírlap* szerint ezekre a tervekre a bizottság a lehető legkedvezőbben reagált: „egyhangúlag meglelégedéssel konstátálta, hogy azok minden igényt kielégítenek.” Ez a cikk kiemeli, hogy minden járulékos helyiség kielégíti a legnagyobb igényeket, ráadásul tűzbiztonsági szempontból is megállja a helyét az épület: gondoskodtak arról, hogy tűz esetén ne jusson füst a

⁶⁶ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.03. V/53.

⁶⁷ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.05.14. V/132., *Kolozsvári Hírlap*. 1904. 05.14. I/109.

⁶⁸ *Ellenzék*. 1904.05.19. XXV/113.

⁶⁹ ezeket a másik két újság (*Kolozsvári Friss Újság* és *Nemzeti Hírlap*) is közli.

nézőterre. Hozzáteszi, hogy a kivitelezési munkákra még május végén kiírják a pályázatokat. A munkálatokra vonatkozó információkat Fellner leendő művezetője fogja Kolozsváron megadni. A színház megközelítőleg 1 millió koronába⁷⁰ fog kerülni, „ebből méltán következtetünk arra, hogy Kolozsvár új színháza az ország egyik legszebb és legmegfelelőbb színháza lesz”. Ez a rendkívül pozitív vélemény nem meglepő a *Nemzeti Hírlapban*, hiszen ez a napilap nem pártolta a magyar építészeket eddig sem. Ami viszont meglepő, az a *Kolozsvári Friss Újságban* megjelenő cikk első bekezdése: „A kolozsvári Múzsza új hajlékot kap. Szép, modern, minden kényelemnek megfelelő új hajlékot, amely – az itt már bemutatott tervek szerint – az ország színházai között a legszebbek egyike lesz.” De a továbbiak is hasonlóak, például: „Az új színház úgy szépészeti, mint közbiztonsági és kényelmi szempontokból kiváló nagy gonddal van tervezve s a városnak az óhaja is teljesítve van, mert az új színházat díszes lépcsőházzal építik.” Meglepő, hogy ez az újság, amelyik eddig a magyar építészek mellett hangosan kiállt, most ennyire pozitív elbírálásban részesíti a színházat. Feltételezhető, hogy ez csak budapesti tudósítójuk véleménye, de ha eddig olyan véleményt közöltek, amivel nem értettek egyet, jelezték.

A különvélemények

Januárban tehát nagyrészt csak olyan véleménnyel találkozhatott a kolozsvári újságot olvasó polgár, amely azt boncolgatta, hogy miért rossz Fellner és Helmer terve, nem kell engedni, hogy a magyar építészeket és a magyar ipart károsítsa ez a lépés és hogy a nemzeti érzés is úgy kívánja, hogy újragondolják az ügyet. A *Kolozsvári Friss Újság* február 1-i száma⁷¹ ilyen szempontból kilóg a sorból. Igaz, hogy a szerkesztő megjegyzi, hogy a publikált vélemény nem fedti az újság által képviseltet, de „feltétlen érdekessége és szakszerűsége miatt” közlik, illetve szükségesnek gondolnák, hogy egy másik szakember megcáfolja a leírtakat. A cikk szerzője elmondja, hogy a magyar ipar semmilyen károsodást nem szenved azzal, hogy nem magyar építészek készítik el a színházterveket. A „hazai gyártmányú” színházakról így nyilatkozik: „Magyar építész még ezideig teljesen megfelelő színházat nem épített. Ami van

⁷⁰ megjegyezném, hogy eddig a 900.000 koronát is soknak ítélték.

⁷¹ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.02.01. V/32. (Lásd még: *Melléklet*)

színház ebben az országban, teljesen „hazai gyártmány”, elrontott dolog egytől-egyig.” – ezek után felsorol konkrét hibákat, amiket magyar színházak tervezésénél ejtettek (például kifelejtették az öltözőt). Fellner és Helmerről viszont mindenki elismeri, hogy jó színházépítők. Elhangzik az is, hogy természetesen megtanulható az, amit már ők tudnak: de csak gyakorlás útján. A díszítés, homlokzattervezés lehet is magyar a cikkíró szerint, „de ha a technikai részét is maguknak kívánják [t.i.: a magyar építészek]: akkor felelniök kell egy kérdésre. Van-e olyan magyar műépítő, aki alaposan tanulmányozta a színházépítést? Aki bejárta a nagyobb színházakat, aki annyira komolyan vette a feladatát, hogy két-három évig dolgozott és tanult volna egy elismert, bevált és föltétlenül megbízható külföld specialistánál? Például Fellnernél és Helmernél? Van-e olyan, aki legalább egy jó színházat épített volna? Nem mellőzés, nem méltatlanság és nem hazafiatlanság, ami egyszerűen kényszerűség. A telefon az amerikai Edison találmánya, a kurjantás alföldi szokás. De kurjantani csak akkor fogok, ha a szomszéd portával van dolgom; ha Debrecennel akarok beszélni, ehhez már telefon kell...” Összegezve, ez a vélemény félreteresi a színházépítés *elvi* vetületét és a gyakorlatiasság szempontjából közelíti meg: a magyar ipar nem fog károsodni, hiszen az alapanyagok amennyiben csak lehet magyar alapanyagok lesznek, a színház akár magyar jellegű díszítőmotívumokat is tartalmazhat, de a technikai részét mindenképp olyan építésznek kell elvállalnia, aki már “edzett” e téren. Erre reakcióként a másnapi számban⁷² az Ybl Miklós által tervezett budapesti Operaházat említi a cikkszerző, mely „nemcsak elrontva nincs, de dicsőségére válik a fővárosunknak is, a magyar építőművészeknek is.” Ez a cikk felveti azt a kérdést, hogy miért éppen most került elő a kolozsvári színház ügye? Válasza: „A Fellner és Helmer tervét már megvette volt a Széll-kormány és most Bécs sürgeti Tisza Istvánt a tett ígéret beváltására.” A bécsi nyomást a továbbiakban még fokozza: „Fogadjuk hálával, ha az erős kéz ad is valamit. Azért erős, hogy *nekünk* megadja akár akarjuk, akár nem.” A végkövetkeztetés azonban ebben az esetben is az, hogy ha már a tervekért Bécsbe kerül a pénz, vigyázzanak arra, hogy a színház kivitelezése maradjon magyar kézben.

A *Kolozsvári Friss Újság* már eddig is helyt adott saját nézeteikkel nem éppen megegyező különvéleményre. Február 4-i számában⁷³ ugyanígy tesz. Elhangzik, hogy nagyon szép, hazafias szövatok hangzottak el eddig, de felhívja a figyelmet a kassai színház esetére: „Ide

⁷² *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.02.03. V/34.

⁷³ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.02.04. V/36.

jöjjenek igen tisztelt zajongó urak, szívesen kalauzoljuk önöket a Múzsák kassai templomában. Látnak majd egy millió koronán épült színházat, a mely egy fabatkát sem ér. Mi drágán fizettük a teljesen hazai gyártmányt, egy millió korona túlságosan sok a leckéért, most a tanulsággal szívesen szolgálunk. Magyar építész megmutatta a kassai színház építésével, hogy járatlan ebben a szakmában. Lássuk csak?” – és felsorolja a színház hibáit, mint például a túl meredek lépcsőket, nem esztétikus, gőzmalomra hasonlító oldalhomlokzatot, zezzugos folyosókat, nagyon meredek karzatot, rossz akusztika, célszerűtlen légfűtés, ami miatt drága a fűtés, szűk öltözőket. Ezzel a mondattal zárja az észrevételei sorát: „A kassaiak sovinszta érzelmektől vezettetve, szépen visszaküldték Fellner és Helmer terveit, s épített nekünk Láng Adolf magyar műépítész olyan színházat, amely miatt még soká restelkedünk.”

Tűzbiztonság

A kolozsvári sajtó kiemelt figyelmet szentel a színházépítés ügyének feltűnése révén a tűzbiztonság kérdésének.

1904 januárjának elején nagy szenzációt keltett a lapokban a chicagói színház égése, mely esetében a halálos áldozatok számát megközelítőleg 600-ra tették.⁷⁴ A tragédia kapcsán a kolozsvári színház tűzveszélyes állapota még hangsúlyosabb aktualitást kapott. Így a Kolozsvári Friss Újságban megjegyzik: „A kolozsvári színházról essék a beszéd, a színházról, amely tudvalevőleg elsőrendű minősítéssel ellátott és felruházott máglya.”⁷⁵ A cikkíró kifejezi abbéli aggodalmát, hogy a köztudottan tűzveszélyes színházat a hatóságok mégsem záratják be: „Oh kolozsvári közönség, menj el a színházba és megtérsz Ábrahám kebelére.”⁷⁶ – teszi hozzá.

A *Kolozsvári Friss Újság* hasábjain⁷⁷ a 28. számtól kezdődően három részben megjelenik Komor Marcell építész különvéleménye a kolozsvárt építendő színház terveiről, amelyben hangsúlyosan foglalkozik a színház tűzbiztonsági kérdéseivel. Komor Marcell szerint semmi sem biztosít afelől, hogy a bécsiek tűzbiztonság szempontjából jobb megoldásokat tudnak biztosítani, mint mások. Megemlíti a chicagói tűzvész esetét, mely színház „tűzbiztonság tekintetében ideális

⁷⁴ Elsőként az *Ellenzék* hasábjain olvasható a hír: 1904.01.05. XXV/1.

⁷⁵ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.03. V/3.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.28, 29, 30. V/28, V/29, V/30.

magaslaton állott”⁷⁸, amit szemléltet, hogy viszonylag kevés anyagi kárt okozott a tűz, mégis félezer embernél több halálos áldozata volt az esetnek. Az amerikai katasztrófa a fegyelmezetlen személyzet, a le nem ereszhető függöny, a mentő hágcsók hiánya, a *gázreservoir*ok a belső térben, vagyis a hamisítatlan amerikai gondatlanság miatt lett annyi halálos áldozata a szerencsétlenségnek. A személyzet képzése, a próbariadók tehát nagymértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy hasonló katasztrófa esetén az emberek minél gyorsabban és biztonságosabban elhagyhassák az épületet. Komor Marcell viszont kiemeli egy új színházi rendszer kialakításának szükségességét⁷⁹. Megjegyzi, hogy elég figyelembe venni azt, hogy a chicagói tűzvészben a földszint közönsége megmenekült, míg az emeleten helyet foglalók áldozatai lettek a tűznek. Így levonja a következtetést, hogy amfiteátrumszerű színházat kell építeni, egy lépcsőzetesen emelkedő nézőtérrel, a sorok mindkét végén egy-egy kijárat a színház gyors és hatékony kiürítése érdekében. Az ily módon létrejövő túl kicsi nézőteret Komor Marcell szerint könnyen lehet orvosolni, hiszen a mai technikai eszközökkel hatalmas átmérőjű tereket is könnyedén be lehet fedni. Már kész példát is felhoz erre a típusú színházra: a müncheni Prinz-Regententheater, hozzátéve, hogy „őket elsősorban művészi és főleg nemzeti szempontok vezérelték”⁸⁰, de ez technikai és biztonsági szempontokból is egy nagyon előremutató megvalósítás.

A *Kolozsvári Friss Újság* egy eléghetetlen színház példáját állítja a kolozsvári színházépítés ügye elé.⁸¹ A berni színházról van szó, mely esetében a város közönsége „ambicionálta, hogy svájci ember építse” (a nemzeti hang megszólal), így Wustenberger építész tervezhette meg. Ebben az épületben a színpad és a zsinórpadrás, illetve a nézőtér szükségszerűen éghető anyagból készült díszítései, berendezései kivételével minden tűzálló anyagból: portland cement betonba ágyazott vas szerkezetből épült. Ezzel ellentétben a színpad és a zsinórpadrás esetében csak a kezelőberendezések éghetetlenek, egyéb fenyőfa, mert egy esetleges tűzesetkor ezeket fel kell áldozni, a színpad fölötti szellőztetőnek köszönhetően a levegő megfelelően kell áramoljon a nézőtérről errefele, így sem a lángok, sem a füst nem fogják a közönséget veszélyeztetni.

⁷⁸ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.28. V/28.

⁷⁹ Ahogy teszi ezt a *Művészet* 1904, III/1. hasábjain.

⁸⁰ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.01.29. V/29.

⁸¹ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.02.38. V/38.

Valamivel később az *Ellenzék* B. G. tűzoltóparancsnok cikkét publikálja *Néhány szó új színházunk megelőző tűzrendészetéről* címmel.⁸² Ő is osztja azt a véleményt, hogy teljesen tűzbiztos színházat nem lehet építeni, a színpadot és a zsinórpadrást feltétlenül fel kell áldozni tűzvész esetén, de a nézőtér teljesen mentes kell legyen a lángoktól és a füsttől. A tűzoltóparancsnok szintén Bern színházának példáját hozza fel, s részletesebben leírja a *Kolozsvári Friss Újság*ban közöltek. Új információ értékével bír az a megállapítás, miszerint a kijáratok nyíljanak egyenesen a szabadba, hogy biztosítva legyen a nézőtér felőli légáramlás és vasfüggöny helyett hálószerűen erős vaspántokból összeillesztett függöny javallott, mert a hagyományos vasfüggöny csak elzárja a légáramot és siettet a félig égett robbanó gázok fejlődését. A vészkijáratok használatát is mellőzné, helyette inkább a nagyszámú rendes kijáratokat javasolja, akárcsak Bernben, mert „bebizonyosodott tény, hogy pánik alkalmával a nagyközönség azon kijáratok felé törekszik menekülni, melyeket rendes körülmények között megszokott.” A cikke zárómondata a bemutatott megoldásokba vetett nagy bizalmat árulja el: „Az ilyen módon épített színházban az eddig oly végzetes színpadi tüzet a nézőközönség akár végig is szemlélheti. Ezen állítást igazolják Wustenberger scájzi, Seeling világhírű németországi és dr. Zielinski magyar szakértő mérnökök.” Természetesen javasolja ezt a megoldási rendszert a kolozsvári színház terveinek elkészítése során felhasználni.

A *Kolozsvári Friss Újság*⁸³ hírt ad egy bécsi modellszínházról, mely egy valós színháznak a fele, s abból a célból épül, hogy abban a különféle javasolt színházi újításokat kipróbálják. Ezek természetesen nagyrészt tűzbiztonsági intézkedések: a vasfüggönyre vonatkozó elképzelések, az állóhelyek csökkentése (4 fő négyzetméterenként), kizárólag villanylámpa alkalmazása, a színházi tűzörségnek a városi tűzoltóság tagjaiból kell állnia, füstelvezető csöveket és nyílásokat terveznek, a színlapokra pedig minden esetben rányomtatják a színház belső terének pontos tervét, hogy a közönség ismerje a kijáratokat. A cikkíró kifejezi a tudósítás végén, hogy ezeket az intézkedéseket már a kolozsvári színháznál is alkalmazhatnák. Az *Ellenzék*⁸⁴ április végén ad hírt valószínűleg ugyanerről a színházról.

Újabb tűzrendészeti találmányról számol be május végén a *Nemzeti Hírlap*.⁸⁵ Elsőként egy német színházi rendszerről, mely a tűzvész esetén létrejött tolongást próbálja orvosolni: a

⁸² *Ellenzék*. 1904.02.22. XXV/42.

⁸³ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.03.24. V/84.

⁸⁴ *Ellenzék*. 1904.04.30. XXV/98.

⁸⁵ *Nemzeti Hírlap*. 1904.05.27, 30, 06.01. I/46, 48, 50.

széksorok végében kijáratí ajtók találhatók, a sorokat elválasztó támlák pedig tűzbiztos anyagból vannak, s akkorák, hogy látni kényelmesen lehessen, de a támlákon átmászni ne legyen lehetősége a nézőnek, így egy sor csak a saját kijáratát használhatja, s elkerülhető a tolongás. Ennél érdekesebb a május 30-i hír.⁸⁶ Nagyváradon a polgármesterek kongresszusa alkalmából a Rimanóczy-telepen színházéegést fog bemutatni id. Rimanóczy Kálmán. A Rimanóczy által feltalált rendszer hasonló az eddig ismertetethez: a színpad kémény formára van építve, ezért az alul rácsos vasfüggöny leeresztésével a nézőtérre nem tud áttérjedni a tűz. Az érdekesség viszont maga az esemény: Rimanóczy téglagyárában felépíti a színházat egyharmad nagyságban, fából és felgyújtják, hogy bebizonyítsák a rendszer sikerességét. A „kísérletnek” komoly tétje is van: siker esetén Rimanóczy feleannyi költségért fog kőszínházat építeni Nagyváradon, mint a mostani ár, rendes színpaddal és díszletekkel és ezt szakemberek és színigazgatók előtt fogja felgyújtani. Íme, egy nagyon jó példa arra, hogy a magyar elme mennyire elkötelezett művészi céljaiban. A cikk után két nappal már arról tájékozódhat az olvasó, hogy a bemutató *pompásan* sikerült: nagyon jól működött a tulajdonképpeni „kandalló-rendszer”, a vasfüggöny mégcsak forró sem volt. Pár nappal később arról értesít ugyanez az újság⁸⁷, hogy Kolozsvárt is fel fogják használni Rimanóczy színházi rendszerét. Továbbá közli, hogy Rimanóczy a belügyminisztérium és a Mérnök- és Építész-Egylet képviselői előtt is be fogja mutatni találmányát, jelen lesz Fellner és Helmer színházépítő cég és mások is. Hogyha valóban igaz ez a hír, akkor érthetetlen, hogy miért nem alakították így akár a kolozsvári színházat, akár másokat.

⁸⁶ *Nemzeti Hírlap*. 1904.05.30. I/48.

⁸⁷ *Nemzeti Hírlap*. 1904.06.03. I/51.

II. 2. SZÍNHÁZ LESZ – TERVEK VANNAK

A tervek Kolozsváron

Július elsején az *Ellenzék*⁸⁸ értesíti elsőként az olvasókat, hogy a terveket már másolják Budapesten és 8 napon belül leküldik őket Kolozsvárra, a pályázatot pedig rögtön a megérkezésükkor kiírják. Az építéshez pedig rögtön a versenytárgyalás után hozzákezdnek. Ugyanebben a számban olvashatjuk, hogy Fellner és Helmer egy hónapja „nagyjából odavetett vázlatokat” küldött le,⁸⁹ akkor megígérték, hogy júliusban elkezdik az építkezéseket, de most már nyilvánvaló, hogy nem lesz készen jövő évre az épület. Az *Ellenzék* szemrehányó hangvétele továbbra is megmarad: csatlakozni kellett volna a Magyar Építőművészek Szövetségének memorandumához, akkor már lenne színház, szebb, jobb, praktikusabb. Már azt is feszegeti a cikk, hogy talán félre is tették a minisztériumban a színházépítés ügyét. Ez a cikk és az *Ellenzék* többi cikke is megtartja a szigorú felháborodást, a bécsi tervek lekicsinylését, kritizálását, de most már beletörődve a tehetetlenségébe. Július 8-án az *Ellenzék*⁹⁰ a le nem küldött tervek miatt ír, amelyek a kereskedelemügyi miniszternél feneklettek meg értesülései szerint.

A hónap közepén tudósítanak újra a lapok⁹¹ a tervek helyzetéről: a terveket fölülvizsgálta a kereskedelemügyi minisztérium műszaki osztálya, az iparosok számára a belügyminisztérium a következő hét folyamán fogja kihirdetni a pályázatot. A különböző tervrajzok és költségszámítások a kolozsvári államépítészeti hivatalnál lesznek közszemlére kitéve. Az ajánlatok benyújtására három hétig lesz lehetőség, ezek elbírálásával pedig a színházépítési bizottság véleménye alapján a belügyminisztert bízzák meg. Az alapozási munkálatokat már augusztus folyamán el fogják kezdeni – szólnak a hírek. Az *Ellenzék*⁹² kiegészíti az információkat azzal, hogy a miniszterelnök teljesíti a város azon kérését, hogy tágasabb előcsarnok épüljön, de díszesebb nem lehet, mert az túl sok plusz költséget jelentene.

⁸⁸ *Ellenzék*. 1904.07.01. XXV/147, egy nappal később megismétli az *Ellenzék* XXV/148 (1904.07.02.) számában, illetve a *Kolozsvári Hírlap*. 1904.05.17. I/112. számában ugyenerről tudósít.

⁸⁹ A május végén leküldött tervekre gondolhatnak.

⁹⁰ *Ellenzék*. 1904.07.08. XXV/153.

⁹¹ *Ellenzék*. 1904.07.18. XXV/161, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.07.17. I/172, *Nemzeti Hírlap*. 1904.07.16. I/87.

⁹² *Ellenzék*. 1904.07.19. XXV/162.

Az pályázati felhívást több lap is közli.⁹³ Tíz munkacsoportra hirdetnek meg : föld- és kőműves, ács, bádogos, szerkezeti vas, vasanyag, fa-cement, aszfalt, fűtési és szellőztetési, vízvezetéki és csatornázási munkálatokra. A részvétel csak hazai iparosoknak lehetséges. Az ajánlatokat augusztus 19-én déli 12 óráig várják a kolozsvári államépítészeti hivatalnál, ahol aznap 9 órakor fogják nyilvánosan felbontani őket. A tervek és költségvetések a kolozsvári államépítészeti hivatalon kívül Budapesten Szilágyi Lajos műszaki tanácsosnál is megtekinthetők, sőt meg is vásárolhatók.

A *Kolozsvári Hírlap* arról tudósít július 28-án⁹⁴, hogy megkötötték a szerződést Fellner és Helmer bécsi műépítő céggel. Ennek értelmében szeptemberben el kell kezdeni az építkezéseket, jövő márciusra kész kell lennie és decemberben be is kell legyen rendezve. A költségvetés 850.000 korona, nem 1 millió, ahogy egyes lapok hangoztatták. Köteles a cég magyarul tudó embert alkalmazni felügyelőnek (a *Kolozsvári Friss Újság*⁹⁵ szerint Szabados József), a munkálatokat pedig kizárólag magyar iparosok, elsősorban kolozsváriak végezhetik. Ugyanez az újság augusztus 3-án⁹⁶ értesít arról, hogy egy *halom* terv érkezett meg Kolozsvárra.

A terveket Szvacsina Géza polgármester Lepage Lajos könyv- és papírkereskedő Mátyás-téri üzletének kirakatába tette ki közszemlére.⁹⁷ Az árlejtési határidő lejártának közeledtével több lap is fontosnak tartja megjegyezni, hogy ezek elbírálásánál remélhetőleg nem a protekció fog érvényesülni.⁹⁸ Az ajánlatok felbontásáról részletesen tájékozódhatnak az olvasók.⁹⁹ A *Kolozsvári Friss Újság* a döntés *misztikusságáról* beszél, mert nem tudott meg az eredményekről hivatalos úton semmit, gyanakvóan teszi közzé az ajánlatokat. A *Nemzeti Hírlap* hírt ad Fellner, illetve Bezerédj Viktor minisztertanácsos jelenlétéről, akik a színházépítő bizottság tagjaival együtt megnézték a Hunyadi teret, illetve felbontották az ajánlatokat. Talán az elbírálás helyességét próbálja bizonygatni a *Nemzeti Hírlapban*¹⁰⁰ közölt „tégla-incidens”, mely során megvádolta valaki a kolozsvári téglamintát, hogy nem jó minőségű, erre pedig az összes kolozsvári téglanyagból mintát küldtek ellenőrzésre a budapesti József Műegyetemre.

⁹³ *Ellenzék*. 1904.07.25. XXV/167, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.07.26. I/181, *Nemzeti Hírlap*. 1904.07.16. I/87.

⁹⁴ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.07.28. I/183, ugyanerről *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.07.28. V/206.

⁹⁵ *Nemzeti Hírlap*. 1904.07.26. I/96.

⁹⁶ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.03. I/189.

⁹⁷ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.08.19. V/228 (Lásd még: *Melléklet*), *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.19. I/205, *Nemzeti Hírlap*. 1904.08.18. I/114.

⁹⁸ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.19. I/205, *Ellenzék*. 1904.08.18. XXV/187.

⁹⁹ *Ellenzék*. 1904.08.19. XXV/188, *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.08.20. V/229, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.20. I/206, *Nemzeti Hírlap* I/115.

¹⁰⁰ *Nemzeti Hírlap*. 1904.08.26. I/120.

Az *Ellenzék*¹⁰¹ augusztus utolsó napján felveti a lehetőséget, hogy esetleg Bécsben döntenek az ajánlatokról, hiszen másként már meg kellett volna születnie a belügyminisztériumban a határozatnak. Ezt a véleményt a *Kolozsvári Hírlap*¹⁰² is osztja. Szeptember 3-án több lap¹⁰³ is közli, hogy a belügyminisztériumban döntenek az ajánlatok fölött, Fellner és Helmer építészeket pedig Szabady József fogja képviselni, mert ők Szentpéterváron tartózkodnak színházépítés ügyében. Szeptember 6-án¹⁰⁴ a kolozsváriak keserűségére kiderül, hogy az ajánlatokat Bécsben tárgyalták meg, s Fellner és Helmer jelölte ki a vállalkozókat. Az ügygel foglalkozó lapok szerint a kolozsvári iparosokat háttérbe szorították, s nagyrészt budapestieket hoznak. Az összes lap közli az eredményeket.

Az építkezéseket a Rechling és Spáda cég kezdi el, s 1906 márciusára fogják befejezni.¹⁰⁵ Az építési engedélyt a városi közgyűlés megadta, tehát még csak az a „fenyegetőzés” sem vált be, hogy ha nem magyar építész tervezi a színházat, a közgyűlés nem fogja megadni az engedélyt.¹⁰⁶

Nem kedves Kolozsvárnak Bécs

Annak ellenére, hogy a bécsi építészek elleni fellépés lankadt, hiszen reális esélyei nem voltak Kolozsvárnak ebben a harcban, az élcelődések megmaradtak Fellner és Helmerék rovására. A *Kolozsvári Hírlap*¹⁰⁷ a tervek megérkezésének alkalmát használja ki, hogy gúnyolódjon: elmondja, hogy most másodszor érkeztek meg a tervek Kolozsvárra – először elejétől végig németül voltak megszerkesztve, s nem volt aki lefordítsa, ezért visszaküldték őket.

Az *Ellenzék*¹⁰⁸ lekicsinylő gesztusnak tartja, hogy annak ellenére, hogy Kolozsvár környékén sok és jó minőségű kő található, Fellner és Helmer téglából tervezték meg a falakat, mint a „gabonás csűröknél”. A magyar építészet egyértelmű felsőbbbségét próbálja érzékeltetni

¹⁰¹ *Ellenzék*. 1904.08.31. XXV/197.

¹⁰² *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.01. I/217.

¹⁰³ *Kolozsvári Friss Újság*. 1904.08.03. V/242, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.03. I/219.

¹⁰⁴ *Ellenzék*. 1904.08.06. XXV/202, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.07. I/223, *Nemzeti Hírlap*. 1904.08.07, 10. I/130, 132.

¹⁰⁵ *Ellenzék*. 1904.08.10. XXV/205, *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.11. I/227, *Nemzeti Hírlap*. 1904.08.14. I/135.

¹⁰⁶ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.23. I/239, *Nemzeti Hírlap*. 1904.08.22. I/142.

¹⁰⁷ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.06.26. I/181.

¹⁰⁸ *Ellenzék*. 1904.07.26, 28. XXV/168, 170.

ezekkel a mondatokkal: „De hát ne vegyük rossz néven tőlük, hát mit tud az osztrák építeni? Meglátszik ez a sok tákolmányon, mellyel nemzeti királyaink gyönyörű építészetét elrondították a későbbi századokban.” Következő számukban¹⁰⁹ csak fokozzák az elégedetlenségüket: egyik lap társuk Bécsben azt a választ kapta, hogy csak egy színház külső falait építették kőből a Monarchiában. Ez Bécs megkérdőjelezhetetlen, bántó fensőbbiségét mutatja. A *Nemzeti Hírlap*¹¹⁰ Fellner és Helmer tervének védelmére kél, s elmondja, hogy még a budapesti Operaháznál is csak a homlokzat van kőből, mert nagyon költséges, elég a párkányzatoknál és architektonikus kiképzéseknél alkalmazni. Úgy gondolom, hogy ebben az esetben ez a vélemény a reális és a „higgadt”.

A *Nemzeti Hírlap*¹¹¹ szerint a terveket a modern színházépítés vívmányainak figyelembevételével készítették el. Érdekes meglátás a következő: „A tervezők tekintetbe vették, hogy az épületnek külsőleg is kifejezésre kell juttatni azt a jelleget, amit a kolozsvári színház százados múltja képvisel nemzeti kultúránkban. Ehhez képest komoly és impozáns benyomásra, szilárdságra és arányosságra törekedtek inkább, mint keresett cifraságra és szeszélyes hajlású vonalakra. De főképp a belső elrendezés, beosztás célszerűségét, kényelmét, használhatóságát, biztonságát tartották szem előtt. Aminthogy ez is a legfontosabb egy századok sorára készül építkezésnél.” Ez ellentmond az *Ellenzék* abbéli véleményének, hogy a bécsi építészet nem tud szervesen kapcsolódni a magyar épületek sorába.

A „kötekedések” sorát folytatja az *Ellenzék* augusztus 27-i számában¹¹², egy nagyon megdöbbentő címmel: „A kolozsvári Nemzeti Színház – metset”. Elmondja, hogy nem lehet tudni, hogy török vagy osztrák mecset-e, de az biztos, hogy semmi nemzeti vonás nincs rajta. A cikk végén derül ki, hogy erre az élcélődésre az adott okot, hogy a tervrajzokra helytelenül írták ki azt, hogy *metszet* (*metset*).

Az *Ellenzék*¹¹³ szeptember 7-i számában részletes leírást és metszetet közöl a színház épületéről.¹¹⁴ A kritikája természetesen lesújtó: „Megvan a homlokzaton minden, ami nem magyar”. A legsúlyosabb vád az épületre vonatkozóan: úgy néz ki, mint egy sörcsarnok. Emellett egy rendkívül hosszú cikket közöl a színház tűzveszélyességéről. Újra ismertetik a berni színház

¹⁰⁹ *Ellenzék*. 1904.07.28. XXV/170.

¹¹⁰ *Nemzeti Hírlap*. 1904.08.02. I/101.

¹¹¹ Uo.

¹¹² *Ellenzék*. 1904.08.27. XXV/194.

¹¹³ *Ellenzék*. 1904.08.07. XXV/203.

¹¹⁴ Metszeteket lásd: *Ábrák*.

rendszerét, melyet a tűzoltóparancsnok mutatott be az *Ellenzék* február 22-én megjelent számában, s melynek rendszerét egyáltalán nem követi a kolozsvári színház. A hibák pedig ezek: a felső folyosók ablakai maguk fölé vonják a tüzet a légvezeték miatt, a nézőtér fölötti szellőztető úgyszintén, a zenekar ülőhelyei fából vannak (Fellnerék szerint az akusztika, a rezonancia miatt), a függöny tömör vas, a színpad hátsó részénél kapu van. A panaszok sorát a *Kolozsvári Hírlap*¹¹⁵ is folytatja: az éppen szépülés alatt álló Hunyadi tér épületehalmazzá válik, az Igazságügyi palota és a Tanítók Háza nem fog érvényesülni, a tér jobb oldali épületei vesztenek értékükből, mert a színház megfosztja őket a napfénytől, a téglák minősége nem felel meg a tartósságnak és tűzbiztonsági szempontokból sem állja meg a helyét. Az *Ellenzék* szeptember 12-én¹¹⁶ közli, hogy a tűzoltóparancsnokság megvizsgálta a színházépületet, s Polcz Rezső főparancsnok egy memorandumban a városi tanács elé terjesztette a problémákat.¹¹⁷ Elkecseregetett reménysugárként csillan fel a cikkben, hogy előfordulhat, hogy ennek tudatában a tanács nem fogadja el a terveket: „Lehet, hogy a parancsnokság véleménye és ajánlata Fellner uréknak nem lesz kellemes.” A részletes észrevételeket és javaslatokat másnap közli ugyanez a lap.¹¹⁸ 29-én arról számol be, hogy még mindig nem vették figyelembe a javaslatokat,¹¹⁹ októberben¹²⁰ pedig azért panaszkodik a lap, hogy túl szűkek a székek, emiatt az emberek le fognak szokni a színházba járásról, nem megfelelő vastagságúak a falak, nehezen megy a munka.

Az elhalkulás

A kolozsvári színház már nem örvend akkora figyelemnek, mint régen. Most már egyre inkább a színházigazgató kiléte izgatja a sajtót, s a szeptember utáni hónapokban csak elvétve találkozunk az ember egy-egy hírrel a készülő színház építéséről. Novemberben viszont megjelenik egy fontos hír az *Ellenzékben*¹²¹, mely arról ad tudósítást, hogy a színház homlokzatát a város nyomására megváltoztatták: két ablak helyett fülkék lesznek egy-egy szoborral, kétoldalt tornyok, tetejükön „befogott oroszlánokkal vagy más szobrászati

¹¹⁵ *Kolozsvári Hírlap*. 1904.08.15. I/231.

¹¹⁶ *Ellenzék*. 1904.08.12. XXXV/206.

¹¹⁷ Lásd: *Melléklet*.

¹¹⁸ *Ellenzék*. 1904.08.13. XXV/207.

¹¹⁹ *Ellenzék*. 1904.08.29. XXV/221.

¹²⁰ *Ellenzék*. 1904.10.01. XXV/223.

¹²¹ *Ellenzék*. 1904.11.02. XXV/249.

ékítményekkel”. A szobrokat három magyar szobrász fogja elkészíteni, köztük Szeszák Ferenc. Az építést tavasszal fogják folytatni, a színház pedig 1906 márciusában lesz megnyitható. Az 1904-es év legutolsó „színházjelentését” a december 1-jén induló *Napló*¹²² adja első számában: eszerint az alapozás és a pince falazata készült el és 1906 márciusára várható, hogy a teljes színház felépüljön.

¹²²*Napló*. 1904.12.01. I/1.

UTÓSZÓ

A kolozsvári színház építése ügyének kapcsán heves cikkezés alakult ki a helyi sajtóban. Az írások jelentős része a január és április, illetve augusztus és szeptember eleje közötti időszakokban jelentek meg. Ez azzal magyarázható, hogy ezekben a hónapokban történtek a döntő befolyással bíró események: kiderült, hogy a bécsi Fellner és Helmer építészeket kéri fel a színház építésére, ennek kapcsán heves tiltakozás alakult ki a kolozsvári sajtóban és az illetékes művészeti egyesületek körében, Kolozsvár előljárói meghozták döntésüket, mely szerint nem ellenzik a bécsi cég megbízását, erre reagálva fellebbezéseket nyújtottak be a város polgárai – a második rendkívül aktív időszakban pedig megérkeztek a tervek Kolozsvárra, meghirdették a versenytárgyalást az iparosok számára és ennek eredményeit.

Az osztrák építészcéggel – ami közismerten színházszakértő volt – szembeni ellenállás főként a politikai helyzettel magyarázható: úgy érezték újságírók, politikusok (akik megszólalnak ezekben a cikkekben) és más jelentős emberek, hogy ezzel a gesztussal csak a Bécs iránti alárendeltségüket fejezik ki, de úgy érezték a magyar építészek is, hogy megfosztva őket a színházépítés lehetőségétől nem ismerik el szaktudásukat. Az osztrák építészpáros ellen felhozott érvek is sokrétűek (akárcsak maga a probléma): a magyar ipar háttérbe szorulása és a magyar építészek háttérbe szorulása mellett az a tény, hogy a nemzeti jelleg sem fog érvényesülni. Figyelemre méltó az, ahogyan a nemzeti jelleghez viszonyulnak: nem feltétlenül a magyaros motívumokkal díszített vagy magyaros formákra emlékeztető épületre gondolnak. Megjelenik például Ybl Miklós neve és a budapesti Operaház, amely ugyan neoreneszánsz stílusban épült, mégis valódi *nemzeti* épületként tartják számon; a magyaros formanyelv, ornamentika kérdése a szakértők véleményében merül fel, például Komor Marcell cikkében. Megemlíti többször is az újságok Fellner és Helmer „művésziatlenségét” is: az a vád, hogy színházait gyárként „ontják”, előtérben pedig a gyakorlati szempontok vannak, elsősorban a kis költségvetés. Viszont pont emiatt voltak ők vonzó választás a kormány számára.

A közvélemény (amit döntően a sajtó befolyásolt) ereje azért megmutatkozik ebben az ügyben. A kolozsváriak kérésére kényelmes székeket terveznek, nagy távolsággal a sorok között, díszes lépcsőházzal látják el az épületet, pedig a kevésbé díszeset fogadta el előbb a minisztérium, illetve a színház kinézetén is változtat a cég: az ünnepélyesség, monumentalitás kedvéért két toronnyal látja el a megváltoztatott homlokzatot, hogy ne keltse egy *söracsarnok* képzetét.

A témát még korántsem lehet lezártnak tekinteni. Mindenképp érdekes lenne megvizsgálni olyan kisebb kolozsvári lapokat, amelyek cikkezhettek a színházról, olyan budapesti lapokat, amikre a tárgyalt írások hivatkoznak, illetve más erdélyi újságokat is, amelyek foglalkozhattak a témával. A tanulmányozott sajtóanyagot nem csak térben, hanem időben is ki kéne szélesíteni, és a színház megnyitóünnepségéig megfigyelni az újságbeli „tükröződések”. A különböző minisztériumi, illetve városi gyűlések alkalmával létrejött levéltári anyagokat is fel kéne kutatni, hogy ellenőrizni lehessen a sajtóhírek hitelességét, valamint hogy a szubjektivitással tűzdelt vélemények mellett az objektív valóságot is megismerjük. Szükséges lenne még a politikai háttér tisztázása, illetve a magyar építészek foglalkoztatottságának (vagy éppen ennek hiányának) a kérdését is körbejárni.

MELLÉKLET

I. Újságcikkek

Kolozsvári Hírlap. 1904.02.08. I/8.

Nem kell osztrák építette színház

A mikor Tisza belügyminiszter az oly rég vajúdó kolozsvári nemzeti színház építése ügyét végre komolyan kezébe vette, mi kolozsváriak abban reménykedtünk, hogy no valahára alkalma nyílik a magyar iparművészetnek egy maradandó alkotását magunkénak mondhatni.

Keserű csalódás ért bennünket. A magyar kormány feje, ki a magyar iparpártolási actióban vezérszerepet játszani van hivatva, határozottan kijelentette, hogy a kolozsvári színház építését „Fellner és Helmer” bécsi építészekre bízza.

Tisza gróf tehát a magyar Tháliának, mely Kolozsvárt missiót teljesíteni van hivatva, s így temploma a magyar szónak, osztrák kéz alkotta, osztrák kéz építette színházat akar adni. Arcul üti ez elhatározásával a magyar ipar-művészeket, megsértve a nemzeti érzületet, felháborítva minden igaz érzésű magyar embert, ki tudatában van annak, hogy mi magyarok az ipar terén már elég erősnek érezzük magunkat arra, hogy felvegyük a versenyt a gyűlölt osztrák sógorral, főként pedig az ipar-művészet terén.

Így gondolkoznak Kolozsvár előkelő, számottevő lelkes magyar érzésű polgárai is, kik mint örömmel értesülünk, kimondták a jelszót: „Nem kell osztrák építette színház!” Komolyan foglalkoznak ugyanis azzal a tervvel, hogy ha Tisza gróf ragaszkodna az osztrák Fellner és Helmer építészekhez, úgy konzorciumot alakítanak és kontra színházat építenek Kolozsváron, amelyet magyar építész fog tervezni, magyar építész fog építeni s magyar iparosok fognak berendezni, hogy arra büszke önérzettel tekinthessünk a nemzetiségiek táborában kicsiny számú magyarok.

Üdvözljük lelkünk egész melegével a nemes eszmét, tegye magáévá minden tehetősebb polgára a városnak, és járuljon hozzá anyagilag annak esetleges megvalósításához, ha a szükség úgy kívánná. Álljuk útját, utasítsuk vissza a városunkba erőszakkal betolakodni akaró osztrák-ipart.

Bontsunk lobogót, csoportosuljunk alája, s vezessen bennünket az erőszak ellen a magyar-ipar iránti védelem köteles érzése e jelszóval: *Nem kell osztrák építette színház!*

Kolozsvári Hírlap. 1904.04.04. I/190.

Milyen lesz az új színház?

Az új színház homlokzata egyszerű renaissance-stílusban, egyenes és köríves vonalaival, oromzatán szoborcsoporttal az Emke-tér felé néz. A Hunyadi tér hossz tengelyén mintegy 20 méterrel beljebb a Honvéd utca vonalától van kijelölve. A 30 méter széles, 60.5 méter hosszú épület 1762 négyzetméternyi területet foglal el. Előtte és körülötte parkírozás lesz széles utakkal. Az új színház úgy lesz elhelyezve, hogy az igazságügyi palota impozáns épülete kellőleg érvényesülhet. A homlokzat az alaptól a párkányzatig 14 méter magas, mindkét oldalon kissé beljebb kiugró díszes oldalhomlokzatokkal. A színpad fölötti rész magassága 25 méter. Két kocsifölgéret vezet a lépcsőzetes üvegfedésű bejárat elé az előcsarnokba, honnan két ágra oszló lépcsőzet vezet a színház emeleti helyiségeibe, mintegy 15 méter hosszúságú. Az előcsarnokból egy 3 méter szélességű körfolyosóra jutunk, hol 3 ruhatár, toalett-terem lesznek. Innen 11 kettős ajtó vezet a nézőtérre.

A nézőtér 18 méter széles, 19,6 méter hosszú és 13 méter magas. Benne 1300 személy számára van hely. Kijárat nyílik a földszintről mindkét oldalon 5-5. Ennek a biztosítása kívánta, hogy a páholyokat mellőzzék s így csak két proscénium páholy lesz a földszinten. A többi tért ülő- és állóhelyek foglalják el. A földszinten van 438 zsöllyeszék, köztük tágas átjárók, a sorok közti távolság is szélesre van hagyva. A székek mélysége 75, szélessége 4 centiméterre van számítva. Földszinti állóhely lesz 196, hol négy személyre esik egy négyszög méter térség. Az emeletre az előcsarnokból jutunk. Így lesz két proscénium-páholy 6-6 személyre, 21 páholy, melyek közül 9 öt személyre, 12 pedig négyre van számítva. Felettük a mostani emeleti páholyoknak megfelelő páholsor lesz elhelyezve ugyanily számban és méreteiben.

A mostani második emeletnek megfelelő helyen csak két színész-páholy van tervezve 5-5 személyre. A többi helyet erkélyülések foglalják el, összesen 232 hellyel. Ezeket túl vannak a karzati helyet, hol szintén van 84 ülőhely (70 centiméter mély, 51 centiméter széles) és 128 állóhely, 4 embert számítva négyszög méterjére. A nézőtéren lesz tehát eszerint két sor emeleti páholy és karzat. A páholyokon kívül ülőhely lesz összesen 754, állóhely 324. A színpad kettős. Az első nagyszínpad 12 méter mély, 18 méter széles és 20 méter magas. A hátsó kisebb színpad 11 méter széles, 63 méter mély és 77 méter magasságú. Körülötte a kényelmes öltözők, közös

társalgó terem. A színpad felett két gépezettel könnyen nyitható szellőző nyílás. A zenekarban 40 zenész számára van hely.

Ellenzék. 1904.01.12. XXV/18.

A Pesti Hírlap a „Színház és Zene” rovatában minden magyar építész szívét mélyen megdöbbszentő hírt hozott, melynek utolsó bekezdése: „A bemutatott színházterveket négy évvel ezelőtt Széll Kálmán készítette a Fellner és Helmer bécsi céggel, eszerint fog épülni az új színház.”

Széll Kálmánnak a művészi dolgokban sajátos, olyan tanácsadói voltak, kik a magyar építőművészet fejlődésének szükségszerűségét elismerni nem tudták, vagy nem akarták, annak nagy horderejét, nemzeti fejlődésünkre való óriási hatását felismerni képtelenek voltak.

Ide mellékelem könyvecském*) 13-ik oldalán közölt emlékiratom oly benyomást tett reá, hogy könyvecském megjelenése után mindjárt küldött a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletnek 3000 koronát a magyar népies építési modor tanulmányozása céljából**) mintegy bizonyosságául annak, hogy mindazok törekvéseivel, kik az ifjúagyar építész-gárda eszméit magukévá teszik – egyetért. Tehát az, hogy Széll Kálmán 4 év előtt a bécsi cég tanácsát igénybe vette (tervet velük csináltatnia nem kellett, mert az náluk úgy hever a raktáron, mint a patikában a deákflastrom, csak kérni kell kis adagot vagy nagy adagot, mint ahogy Bánffynak ischli klauzulája nem zárta ki azt, hogy négy év után a legmagyarabb, minden jó hazafitól lelkes örömmel üdvözölt programmal lépjen az ország színe elé). Tehát kár volt a Széll Kálmán nevét ezen hazafiatlan ügyben belekeverni, mert ma Széll Kálmán föltétlenül pályázatot követelne minden külföldi elem kizárásával.

Szíves figyelmükbe ajánlom a Pesti Hírlap januárius számának „Nemzeti színházaink+ című cikkét egyben a mellékelt Győri Napló m. é.-vi 25-ik közleményét. Ugyanis a győri bölcsek, éppúgy mint a kolozsváriak, a hazafias érzelmű polgárság megkérdése nélkül, illetőleg tudtán kívül, felszaladgáltak Bécsbe, míg egyszerre csak azzal lepték meg az ámuló honfiakat, hogy lesz ám színház, valódi bécsi, a Fellner Helmer világcégtől. Zászlót bontunk a magyar művészet ellen megkísérlett merénylettel szemben és Győr hazafias közönsége, férfiak és nők egyaránt tömörült a trikolór alá. A közgyűlés napja, melyen a színház ügy került szőnyegre hazafias ünneppé nőtte ki magát, a fellángolt hnfí tüzze szemben a bécsi látogatók kénytelenek voltak visszavonulni és a közgyűlés egyhangúlag kimondotta, hogy csakis magyar

műépítész terve szerint épülhet a színház, hogy az iparosok egytől-egyig és az anyag az utolsó legkisebb szegig szintén honi lesz, az magától értetendő.

Abban a hiszemben, hogy a bécsi cég belátja miszerint Magyarországon nincsen többé keresnivalója félretettem tollamat és íme alig pár hó múltán ismét kísért Bécs.

Kolozsvár nemes polgárai! Honunknak drága ékessége! Igazságos Mátyás lelke, ébredj föl! Fadrusz szent ihlete, miért hagytál itt bennünket, ki hivatva voltál a magyar művészetet, az ígért földjére vezetni? Munkácsy, Izsó, Ybl, jertek segélyére halhatatlan lelketekkel a zsenge magyar művészetnek! mert a magyar ma már nem érti saját fiai szavát. Megvetette, meggyalázta saját művészeit. Bécsben fut tervekért, alamizsnát kér attól a Bécstől, melynek mi Betyárland, Kossuth hund vagyunk! Kolozsvári ifjak! nem szökik arcotokba a szégyen pírja, hogy a pecsovecs hírében álló Györgyváros honszeretete messze előtte halad kincses Kolozsvárnak a Magyar haza védőbástyájának. Emeljétek fel szavakat a készülő merénylet ellen. 3 hó elég pályázatra és a nyáron a színház megépülhet magyar kézből, magyar ésből. Átok rajtunk a Gotterhalte, de a bécsi cég nem kevésbé az. Ki kell verni! Győr már megkezdette. Kolozsvárt legyen a folytatás és így végig az egész országban. Így lesz önálló művészet, önálló ipar és kereskedelem.

Győr, jan. 20.

Ödönfi László, mérnök

Ellenzék. 1904.02.25. XXV/45.

A kolozsvári színház

A magyar építőművészek szövetségének emlékirata.

A magyar építőművészek szövetsége a kolozsvári nemzeti színház építése ügyében egy hosszabb emlékiratot intézett a belügyminiszterhez. A nagy fontosságú emlékirat többek közt a következőket mondja:

Az a hír járta be pár nappal ezelőtt a sajtót, hogy a kolozsvári új Nemzeti Színház építésével – mint tervező építész – egy bécsi építész cég bízott meg.

Erre a hírre a magyar művészek arcát a szégyen pírja futotta el; a magyar építészek – akik számos esetben szereztek becsülést és dicsőséget a magyar névnek és művészetnek a külföld előtt is – a részükre kiállított szegénységi bizonyítványt nem érdemelték meg. És ez a hír csorbát üt a magyar művelt nagyközönség nemzeti érzésén is, mert tudtára adták, hogy Kolozsvárott, hol

a nemzeti génusz lelkesítő ereje adott gyökeret a magyar színművészetnek, ott a magyar művészetnek hajlékot nem a magyar művész teremt, hanem a lelkünknek idegen, Osztrákországból hozott építész.

*

Az új kolozsvári Nemzeti Színház építése művészi, de főleg gyakorlati és nemzeti szempontból fontos esemény. Ha valahol, úgy a nemzetiségek körülövezte végeken, a magyar művészek alkotásainak is bizonyítaniuk kell a magyarság fensőbbiségét és így jogos supremáciáját ebben a hazában.

*

Tartózkodni akartunk a személy kérdések tárgyalásától, de személyekhez kötött a terv, amelyről szól a hír és így kénytelenek vagyunk a személyi kérdést is érinteni.

Kétségtelen – és ezt minden magyar építész elismeri – hogy nevezettek a színházépítés terén nagy jártaságra tettek szert és hogy évtizedek előtt emelt színházépületeik közül egyik-másik: a színpadi berendezés technikája, a tűzbiztonság, közlekedés és építészeti kiképzés szempontjából – szemben régebbi keletű színházakkal – jelentős helyet foglal el.

Ez még korántsem jelenti azonban, hogy abszolút becsült létesítettek és hogy más művészek ugyanazt a feladatot nem oldották volna meg éppoly jól – vagy még jobban.

Példa erre, hogy Ausztriában a legújabb színházakat nem ők, hanem mások építették.

Németországban az illetők nem tudtak tért foglalni.

Egy színház megoldása azonban elsősorban művészi feladat. Nem gyári munka hozza létre a nagy alkotásokat. A párizsi opera a 28 éves Garnier fejében született meg és III. Napoleonnak volt bátorsága a fiatal művész kezére bízni azt a feladatot, ami rendszerét és típusát adta meg évtizedekre a színház építésének és ma is legnagyobb építészeti büszkesége a francia fővárosnak. Sempernek első alkotása volt e téren a drezdai udvari színház és műve ma is bámulat tárgya. A mi Ybl Miklósunk Operaháza első helyen áll Európa azon operái között, amiket két évtizeddel ezelőtt emeltek.

*

Nagyméltóságú Miniszterelnök úr! Hazánk építőművészeinek reputációjáról van szó! Kegyeskedjék alkalmat szolgáltatni képességük bemutatására. Nagyméltóságod igazságszeretetéről és bölcsességéről, valamint a készítenő munkákból meríthető tapasztalataitól

tesszük függővé, vajon akkor, ha ezen kérdésben a magyar építészek is szóhoz jutottak, szükségesnek fogja-e tartani Exczellenciád azt, hogy idegen mesterek tervei szerint építsen.

Mi azt hisszük, hogy nem, mert erőnkhez képest törekszünk majd beigazolni azt, hogy van ennek a nemzetnek építőművészete, van képzett építési kara, melynek tudása és művészete a külföldi mesterek importálását szükségtelenné teszi.

Mély tisztelettel kérjük ennek alapján Nagyméltóságodat és ezen kérésünkhöz csatlakoztak a társművészetek összes tagjai, valamint hazánk egész technikus kara, kegyeskedjék elrendelni, hogy a kolozsvári nemzeti színház építésére a magyar építőművészek között nyilvános tervpályázat kiírással.

Ellenzék. 1904.03.17. XXV/63.

A kolozsvári új színház a szakosztályok előtt.

(Osztályok vagy magyar tervek?)

E fogas kérdés foglalkoztatta tegnap d. u. a városi szakosztályokat. A szakosztályoknak egy nagy csoportja az osztályoknak, a Hellmereknek kelt védelmére.

Lecsepülni igyekezett a magyar építészeket.

A kolozsvári Nemzeti Színház újjáépítése került szőnyegre.

Említettük, hogy Tisza István hirtelen előrántotta az építési kérdést, Helmer és Fellner osztályok építészek terveivel kapcsolatban, akinek állítólag le van a miniszterelnök kötelezve, s akiknek a kedvéért nem akarja magyar építészekkel készíttetni a terveket.

A színház ügyét dr. Esterházy László főjegyző adta elő. A polgármester egészítette ki.

Úgy áll a dolog, hogy még nem tudják, mit és hogy építsenek. Részlettervek a színházról még nincsenek.

Még eddig csak vázlatot csinált az emelendő épületről a cég. E vázlat alapján tárgyalták Sándor János elnöklete alatt febr. 29-én az építést.

Ott volt polgármester, ott volt a főjegyző.

Két vázlatot mutattak be. Egy szebb és egy egyszerűbb színházról. A díszesebbik 900 ezer koronába kerülne, impozáns lépcsőházzal, díszes ékítményekkel.

Az egyszerűbb kerülne 750 ezer koronába. A polgármester a díszesebbet szeretne volna, de előre is kijelentették, hogy arra fedezet nincs.

Az egyszerűbb színházba be akarták szuszékolni az összes díszleteket, ami egyfelől tűzfészek lett volna, másfelől pedig a suterénben azok a nyirkosságtól meg is penészedtek volna.

Ennélfogva a polgármester azt ajánlotta a Budapesten tartott értekezleten, hogy építsék külön a festőtermet és díszletraktárt. Ebbe a miniszter hajlandó belemenni, ha ad telket a város.

Az előadó ajánlja, hogy a felparcellázott faiskolán városi iskolai célokra kihasított terület e célra használtassék fel.

Kapcsolatban ez ügygel a magyar építőművészek szövetségének emlékiratát is előterjesztették.

Ez emlékirat szövegét az Ellenzék is ismertette. Kérik, hogy magyar művésszel készíttessék el a terveket. A költségeket a szövetség fizeti. Az államra teher nem hárul. Előadó dr. Esterházy László ajánlja, hogy ez emlékirat tétessék levéltárra, mert már nincs idő új tervek készítéséhez.

Dr. Tutsek Sándor éppen az előadó beszédéből cáfol rá a javaslatra.

Hivatkozik arra, hogy csak vázlatot csinált eddig a Helmer stb. osztrák cég. Részlet terveket nem készített. Idő tehát van, hogy magyar építőművészekkel ekészíttessük.

Követelte a memorandum tárgyalását s hangoztatta szükségességét annak, hogy az osztrák tervekkel szembe állíttassanak a magyar építő művészek tervei.

Tanács József gyógyszerás is e mellett foglalt állást, már a magyar művészet pártolása szempontjából is.

Salamon Antal tanácsos háromnegyed óráig tartott beszédében védelmezte Fellner és Helmer osztrák tervezők vázlatrajzait.

Dr. Deák Alber szintén pártolja a memorandumot, de úgy véli, elkéstek a javaslattal.

Köntzey Imre feltétlenül a magyar építő művészek javaslatának pártjára áll. Sajnálná, hogy itt is Bécs győzzön.

Kecskeméti István tanár a nemzeti munka és dicsőség szempontjából a magyar építészek mellett van.

Fekete Nagy Béla azt ajánlja, hogy fejezze ki a közgyűlés sajnálatát afelett, hogy a szövetség elkésve adta be a maga memorandumát, s nem olyan időben, hogy azt a gyűlés tárgyalhatta volna.

Ezután a kérdés feltevés felett vitáztak jó ideig. Öt különböző alakú indítvány közül a Fekete Nagy Béla indítványa, s az előadó javaslata 12-12 szavazatot. A polgármester döntött, az előadó javaslata mellett, ez így szól:

Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósága sajnálja, hogy az építőművészek a 12-ik órán túl, midőn már nem lehet pályázatot hirdetni, fordultak a városhoz, nagyon sajnálja, hogy nem idejében fordultak a városhoz, mikor még pártolhatta volna az egyesületet. Most azonban már nem támogathatja. Azonban felír a kormányhoz, hogy tűzzön ki pályadíjat a magyar építészek között egy Színház építésére, hogy a magyar építészek iránti bizalmának ezzel is kifejezést adjon.

Ellenzék. 1904.03.29. XXV/72.

Kolozsvári színház

– Szózat a kolozsvári művelt ifjúsághoz. –

Írta: Ödönfi László mérnök. Győr, márcz. 26.

Méltán hihettem, hogy a hópehely, melyet lelkem szárnyai meglebbentettek, a hazafias közönség reátapadó szeretete által lavinává növe, az ármányt útjában összetöri és a honszerelem balzsama alatt a rombolás helyén a magyar agy, a magyar szív és a magyar kéz emel örök hajlékot a nemzeti Génius dicsőítésére. És íme, a lavina útjában megakadt. A vakok hajlékot kapnak, hogy az épszeműek megvakuljanak.

Oh! nyissátok fel szemeiteket, Erdély bércein élő drága testvéreim! Március 15-iki a magyar szabadság dicső napja rezgette át épp most a lelketeket. Kossuth apánk sírhantjáról épp most érkeztek haza gyermekeitek könnytelt szemekkel, fájlalván a múltat, mely félsikerekkel volt kénytelen beérni. De a honfibanat könnyeit felszárítás a reménység napja, midőn a Kossuth-serleggel kezükben fogadalmat tettek egy szebb jövőre, melyet életükkel és vérükkel készek megváltani.

Kincses Kolozsvár aranyifjúsága, állj hát e szent fogadásnak! Még apáitok életében, szemük láttára moshatjátok le azt a szégyent, mit a jövő nemzedékre, reátok, ifjú barátaim és testvéreim, akarnak arcpirító örökségül hagyni. Erdély első városa oly határozatot hozott, mely úgy fogalmazásában, mint végső céljában, az utolsó falusi kupaktanácsnak is szégyenére válnék. Ne engedjétek ki határaitokon túl édes szüleitek ezen önmeggyalázását. Nyissátok ki szemeiteket és lássátok, mi történik a ti rovásotokra. Ifjak vagytok mindannyian, telve életkedvvel, erős

akarattal. Melyikkel nem történt már meg, ki nem ment közületek keresztül azon megpróbáltatáson, hogy valami nagyot gondoltatok és érzetében voltatok annak, hogy eszméteket valóra is váltjátok, de íme, az első szerencsés lépés után aggódó szülők kérő tekintetét szembetaláljátok: ne tedd!

Ez a „Ne tedd” a magyar nemzet ölé atka, haladásának nehéz átka ismét kísért most Kolozsvárt. Ez a szegény magyar művészet, melynek létét, mint egykoron nyelvünket saját legjobbjai megtagadják; élni akar, néhány lépést tett is már, melyekkel megmutatta, hogy tud is élni; csak engedjétek. Nem! nem! mondja Bécs. Élni csak nekem szabad! És sajnos az aranyzarvú Hocknak igaza van, itt mindig akad magyar ki Béccsel együtt ordít: „E honnak élni nem kell, e honnak élni nem szabad!” Nem Fellner ellen folyik a küzdelem, hanem a telhetetlen Bécs ellen, mely irigykedve nézi a magyar művészetnek a semmiségből való kiemelkedését.

Nem személyekért folyik a harc, hanem az egész magyar művészetért és benne az egész nemzetért. A Fellnereknek millióik vannak, míg a magyar művészek éheznek. A Fellnerek múltja tele dicsőséggel. Maga az udvar, a királyi ház adott nekik zsenge korukban bőven tárgyat szárnyaik kibontására; míg a szegény magyar művészet önmagára hagyatva vergődik ágról-ágra, hogy a magasba juthasson.

És íme önmagunk vágjuk alattuk emelkedésük lajtorjait és ha fáradtan, szárnyaszegetten földre esnek, majd a Fellnerek rámutatnak, hogy nincsen magyar művészet. Van magyar művészet! csak akarjátok, hogy legyen. Nyissátok ki szemeiteket és látni fogjátok a magyar művészagy remekeit és hallani fogjátok a magyar Genius szárnycsattogását, mely csak a közelmúltban is a nagy Mátyást a világ bámulatára, a magyar Genius örök dicsőségére ércebe öntötte, mely a parlament tündérpalotáját élénk varázslá, a királyi várat Európa hasonló alkotásai fölé emelte. De minek mondjam tovább! Kolozsvár küldöttei feljöttek a fővárosba, látták az operát, mely magyar agy szülötte. És van egy város Erdélyben, melynek bölcs tanácsa nyitott szemmel nézett körül és meg is találta, amit keresett: a magyar művészetet. Ha csak ez a két ifjú volna, ki erre méltán vállalkozhatik, egy szót se szólanék; de magában a fővárosban van 10-12, ki felmeri venni a harcot a világ bármely művészeivel és az utóbbi évek pályázatai bizonyítják, hogy teljes joggal. De a vidéken is van már nem egy versenyképes művésznk.

Kolozsvár ifjai fogadástock hív: védjétek meg testetekkel és véretekkel a magyar művészetet!

Ellenzék. 1904.09.07. XXV/203.

A kolozsvári Nemzeti Színház képe

Bemutatjuk nemzeti színházunk fő- és oldalhomlokzatának rajzát a Dunky fivérek udvari fényképészetének fényképe után, melyet az eredeti rajzról készítettek.

A két kép azt mutatja: hogy megvan a homlokzaton minden, ami nem magyar. Csupán a kétfejű sas hiányzik. Ám ennek is mintha szárnyai látszanának a főhomlokzat felső ívezete alatt. Úgy néz ki a homlokzat, mint egy nagyobb osztrák sörcsarnok.

A két képről ítélje meg a közönség: nem tudtak volna-e a mi építő művészeink szebbet és magyaros jellegűt készíteni?

A színház tervének egyéb hibái mellett egy nagy baja van – tűzveszélyes.

Nem tudta Fellner úgy megoldani a tűzbiztonsági állapotot, amint az más modern építésű színházaknál meg van oldva. Erről külön cím alatt közlünk tudósítást.

Ellenzék. 1904.09.13. XXV.207.

Az új színház tűzbiztonsága

A kolozsvári tűzoltó egyesület parancsnokának véleménye.

A Kolozsvárt építendő új nemzet színház tervrajza, műszaki leírása és a Fellner és Helmer cég képviselőjének szóban adott felvilágosításai alapján, tekintettel arra, hogy sem a költségvetés, sem a részletes tervek rendelkezésre nem állnak, - véleményünket biztonsági szempontból csak a rendelkezésre álló adatok alapján következőkben tesszük meg:

1. A színpad mellett lévő öltözők és mellékhelyiségek a színpadtól tűzálló ajtókkal választassanak el.

Indoklás,

Az öltözők és a mellékhelyiségekben netalán kiütendő tűz a színpadra ki ne terjedjen.

2. A modern színház követelménye szerint minden emeletnek külön két szabadba járó lépcsője legyen.

A másodemeleti (karzati) képt lépcső tekintettel annak elhelyezésére és a 2-od emeleleten 400-an felül elhelyezhető közönség nagy létszámára vész esetén meneküléshez nem elégséges, tehát még két önálló a szabadba kivezető lépcső építendő, úgy hogy a karzat négy lépcsővel bírjon.

Indoklás.

Egy kiütendő tűz esetén a füst és a mérges gázok felfelé terjedvén, első vonalban másodemeleti (karzati) közönséget támadják meg, tehát itt a karzati lejárók szaporításával a menekülő és megkönnyítendő.

3. A színház tervezetében erkélyek nincsenek. Véleményezzük, hogy minden emeleten a szabadban teraszok, vagy erkélyek oly terjedelemben készíttessenek, hogy azon az emeleten bebocsátott közönség elférjen.

Indoklás.

Tűz esetén a füst és folytó gázok ellen az erkélyre való menekülés nyújt biztonságot.

4. A lépcsők tűzbiztosak legyenek, azaz önálló falak közé helyezett lépcsőházban nyerjenek elhelyezést; függő lépcsők mellőzendők, valamint a márvány és vaslépcsők is.

Indoklás.

A vaslépcsők a tűzben elhajlanak, a márvány lépcsők pedig összeropedeznek és leesnek; tehát ezek mellőzendők.

5. A faanyag és a díszletek úgy a nézőtéren és a színpadon impregnáltassanak; a páholyok díszítésére a rajzban látható élő függönyök bádogból, amennyiben nem lehetséges impregnált szövetből, mely papírvastagságú azbeszt lemezekre ragasztandók, készíttendők lesznek.

Indoklás.

Az impregnált anyagok gyúlékonysága nem oly nagyfokú, mint az impregnálatlanoké. Az azbesztlemez ezt még inkább csökkenti.

Általában a nézőtéren az ülések és a padozat kivételével lehetőleg minden gyúlékony anyag alkalmazása mellőzendő.

6. A villanyvilágítás három áramkörben készíttessék úgy, hogy ha az egyik áramkör a szolgálatot megtagadná, sötétség be ne állhasson; a mellékvilágítás akkumulátoros villanylámpákkal is eszközölhető, de az ne egy központi telepből tápláltassék, hanem minden egyes lámpa külön akkumulátorral bírjon, esetleg kettős gyertyával ellátott lámpákkal eszközölendő.

A lámpák üvege mindkét esetben piros legyen.

Indoklás.

A mellékvilágításnak központi telepből táplálása, mivel annak szolgálatképessége pontosan nem ellenőrizhető, s előadás alatti kisülés esélyének van kitéve, nem ajánlható, míg az ha egyes lámpánál áll be, azonnal pótolható.

A veres üveg megkülönböztetés s a kijáratok jelzésére előnyösnek bizonyult.

7. A színpadon zápor készülék állítandó be, melynek tartályai 60 köbméter vizet foglaljanak és a vízvezetékből töltsenek meg úgy, hogy a zápor 18 percig tartson.

Indoklás.

Külön záportartó készülék rendezendő, s a zápor közvetlenül a vízvezetékből nem szolgáltatandó, mivel tűz esetén a vízvezeték az összes tűzcsapok szükségletére megkívánandó vizet egy időben és egyszerre teljes erővel szolgáltatni nem képes.

Az operaszínház záportartályai 90000 liter űrtartalmúak, így az opera színpadi területét, a mi színpadunkhoz viszonyítva a záporhoz 60000 liter víz szükséges.

8. A zápor készüléknél a vasfüggöny előtt lehűtés célra egy vízfüggöny alkalmazandó.

Indoklás.

Tűz esetén a vasfüggöny lehűtése szükségessé válván, az legsikeresebben egy vízfüggönnyel eszközözendő, mivel a tölcséres alakú záporkészülék az egész vasfüggönnyt nem öntözi meg csupán annak felsőbb részét.

9. A tűzcsapok közül a sutteren, földszinti és a mezzanini tűzcsapok az első, a többi tűzcsapok a felső vízvezetéki áramkörbe köttesenek be.

Indoklás.

A tűzcsapoknak részben az alsó, részben a felső zónáiban beiktatása a sugár csapó erejét és vízbőrségét fokozza.

10. A színpadon a füst elvezetésére a színpad mennyezetében és fedélzetén tervezett szellőző nyílások a színpad területének megfelelő nyílások a színpad területének megfelelő 5 százalékos nyílásúak legyenek és mindkettő alulról egy nyomással felnyitható legyen.

Indoklás.

A nyílás nagysága a tervezet szerint megfelelő, azonban annak kezelésére a leírásban említés nem lévén, a módoszat itt volt megállapítandó, s főképp a kezelés a földszintre helyezendő, mert tűz esetén a színpadláson tartózkodni nem lehet.

11. A vasfüggöny oly erős vaspléhből készüljön, hogy 1 m² terület 90 kg nyomást állandó behajtás nélkül elbírn. A proscenium nyílást kettős ilyen vasfüggöny zárja el a nézőtérrel.

Indoklás.

A bécsi Ring-színház s legutóbb az eroquoisi színházban számos emberélet esett áldozatul, mert a színpadot a nézőtérrel elválasztó vasfüggönnyt az első percben nem eresztették le.

Elvitázhatatlan tény, hogy a modern színházban a tűzveszélyesség a legcsekélyebbre van szorítva, mégis ha van, egyedül a színpadon rejtőzik, s onnan terjedhet át a nézőtérre, de csakis a proscenium nyíláson át, ha azt kellő időben meg nem akadályozzuk.

Már most az a kérdés, hogy hogyan biztosítjuk a vasfüggöny leeresztését a meglevő rendszeren felül. Véleményem szerint kettős biztosítékot kell alkalmazni. Jelenleg a színpadon levő és külön ezen szolgálatra begyakorlott ember köteles a vasfüggönnyt leeresztetni, de ha ő nem teljesíti a kötelességét időben, akkor már nem is teheti többé. A második biztosíték tehát a nézőtéren rendezendő be olyan formán, hogy a proscenium mellett egy magasabb helyen állandóan tartózkodik, ahol a közönség ellenőrizheti és megnyugvást is talál. A proscenium nyílás így két oldalról zárható el a két vasfüggönnyel, ha a színpad tartózkodó elmulasztaná, akkor a nézőtéren levő kezelő teljesíti azt, de rendszerint mindkettő lenne leeresztendő, miáltal a két függöny közt a proscenium fal vastagságában levegőréteg van, amely a védelmet fokozottabb mérvben biztosítja. Ezen berendezés mellett a tűznek áttörése pedig teljesen kizáratik. (Scserbovszki Szaniszló budapesti hivatásos tűzoltóság főparancsnokának véleménye hivatalosan elfogadva az 1904. évben Budapesten tartott nemzetközi tűzvédelmi kongresszuson.)

12. A hő elvezetésére szolgáló fénycsővek minden gyúlékony tárgytól legalább 25 cm-re álljanak el.

Indoklás.

A hő kifejlődése által beállítható gyulás úgy elkerülhető.

13. A nézőtéren az ülések közötti tér legalább 80 cm-ben állapíttassék meg.

Indoklás.

A közlekedés és a menekülés ezen távlatot okvetlenül megköveteli.

14. A színpad és a nézőtér közötti ajtók kasszálandók, esetleg ha nem volna lehetséges, úgy ezen nyílások kettős önműködő zárral bíró vasajtókkal zárandók el.

Indoklás.

A színpadnak a nézőtértől teljes elválasztási elve ezt megköveteli.

15. A nézőtéren a szellőztető nyílások a nézőtér területének 3 százaléknyi területtel bírjanak, ennek nyitása biztos helyről, lehetőleg alulról azonnal eszközölhető legyen.

A nézőtéri szellőztető erős exhausztorokkal ellátott prosceniumi falak mellett rendeztessék be és amennyiben szükséges, a nézőtér mennyezete ennek megfelelőleg, s a tervtől eltérőleg építtessék.

Indoklás.

Maga az elv, hogy a füst a közönségtől eltereltesse, helyes lévén, tulajdonképpen csodálatos, hogy ezen új színháznál épp az ellenkező létesíttetni céloztatik, mert a nézőtér közepén levő kis csillárnyílás, a karzaton levő ajtók, ablakok mind azt idézik elő, hogy a füst a közönségre húzódik, azt a menekülésben követi ahelyett, hogy ellenkező irányban eltereltetnék.

A nézőtéri szellőztető nyílásának tehát kellő méretben hatalmas exhausztorokkal ellátva, éppen a proscenium-fal mellett kell lennie, hogy ekképp a füst a közönség felől vissza, befelé tereltesse és vezettesse el.

Ellenesetben a füst magasan fekvő ajtóknál hamarabb jelenhetik meg, mint a közönség, s a menekülést lehetetlenné teszi.

Az 1904. évi nemzetközi tűzvédelmi kongresszus kimondta, miszerint a színházaknál szükségesnek tartja a szellőztetésnek oly berendezését, s a léghuzambak oly irányba terelését, hogy az égés füsttermékei ne a közönség felé, hanem attól másfelé tereltesse.

A szellőztető aknák tehát nem a közönség feje felett, hanem proscenium-falaknál létesíttessenek.

A villanyvilágítás, valamint a tűzjelző beállítási módjára és alkalmazhatására nézve, tervek rendelkezésre nem állván, annak bekérését, velünk való közlését kérjük, hogy észletes véleményünket ez irányban elfogadhassuk.

Annyit azonban előlegesen megjegyzünk, hogy a színpad és nézőtér megvilágítására ívlámpák alkalmazását ellenezzük.

Kolozsvárt, 1904. szept. 11-én.

Polcz Rezső,

Kolozsvár tűzoltó főparancsnoka.

Kolozsvári Friss Újság. 1904.01.22. V/22.

A Magyar Építőművészek Szövetségének nyilatkozata: „A Magyar Építőművészek Szövetsége megdöbbenéssel vett tudomást arról az állítólag már befejezett tényről, hogy a magyar építőművészet megkerülésével a kolozsvári Nemzeti Színház építésének alapjául egy bécsi cég terveit fogadták el. Építészeink minden eddigelé felmerült feladat megoldásánál oly magas fokát mutatták a fejlődésnek, amelyet elismert külföld és amely feltétlenül feljogosítja őket arra, hogy minden, bármilyen feladat létesítését a maguk részére követeljék. Különösen

lealázó és sérelmes ez a határozat a mai politika küzdelmek közepette, midőn óvatosan kellene kerülni minden oly ténykedést, mely az osztrák tudással és művészettel szemben a világ előtt inferioritásunkat látszanék bizonyítani. Minden színházi szerencsétlenség újból tanúsítja, hogy a színházépítés minden eddig leszűrődött sablonja helytelen; új eszmékre van szükség, hogy az eddig elért eredmények felhasználásával kialakuljon az a reform, mely az ember életét kellőképpen oltalmába veszi. A magyar építőművészeknek ez csak érdekes, a hatóságoknak azonban, amelyeknek az emberélet biztonságáról kell gondoskodniok, kötelességük. A helyes eredményt itt csakis nyilvános tervpályázat biztosítja.”

Kolozsvári Friss Újság. 1904.001.28. V/28.

A kolozsvári színház ügye

Szakvélemény az új színházról

Ismeretes, hogy a sajtóban élénk visszatetszést keltett a kormánynak az a terve, hogy a színházat egy bécsi céggel, az e téren ismeretes Fellner és Helmer céggel kívánja terveztetni. A tiltakozás az illetékes köröket is gondolkozóba ejtette, úgyhogy a színházunk ügye jelenleg a „halasztás” stádiumában van és éppenséggel nincs kizárva, hogy mint Széll alatt, a mostani rezsime alatt is színházunk ügye ad akta lesz helyezve az újabb évtizedekre.

Tisza propozíciójával különben a „véleményezések” egész raja igyekezett színházunk ügyét ama szerencsétlen gyermek sorsára juttatni, mely a sok bába között elvész. Ezek közül figyelmet érdemel alább közölt véleményezés, melynek írója e téren kiváló szakértelemmel bír. A cikk írója állást foglal a bécsi cég ellen és többek között következőleg érvel:

Ami a színházaink tűzveszélyességét illeti, nincs semmi okunk feltételezni, hogy a bécsiek jobbat, biztosabbat alkotnának, mint bárki más, aki az ő receptjük után indul. De nyílt kérdés marad az is, vajon ez a recept tényleg szolgáltatja-e az óhajtott írt a tűz és különösen a pánik veszedelme ellen. A németek e téren is előbbre látnak a világ minden más nemzeténél. A chicagói színház tűzbiztonság tekintetében ideális magaslaton állott, amennyiben nálunk szokásos értelemben vett tűzbiztonságot mérlegeljük; hiszen az öt millió korona költségen épült színházon a pusztító elem alig okozott 300.000 korona kárt és mégis ezer ember sínylette meg a veszedelmet. Ugyan mi biztosít róla, hogy hasonló esetben szerencsésebb volna az a közönség, amely az annyira magasztalt bécsi építészek védőszárnya alatt nézi a színpadon történeteket. Hála a nagy égnek, még nem volt alkalmunk tapasztalat alapján meggyőződni a színházak

biztonságának mértékéről; lelkünkben óhajtjuk, hogy ne is legyen soha oly szomorú alkalom. De a kérdéssel alaposan, mélyen gondolkodnunk kötelesség és ha gondolkodásunk eredménye gyanánt csak annyira is fokozzuk a jövőben építendő színházaink biztonságát, hogy akár csak egyetlen emberéletet mentünk is meg ez által, már áldásos az elővigyázat.

Nem mondjuk, hogy a bécsieknek mostanában épült és épülő színházai feltétlenül tűzveszélyesek, vagy hogy pánik esetében minden néző halálra van ítélnek tekintheti magát; elvégre az ilyesmi a közönség fegyelmezettségén és a felügyelő személyzet lelkiismeretességén múlik. Ha a preventív intézkedéseket katonás pontossággal megtartják, nem hisszük, hogy egyhamar baj lehetne. Az a lelketlen amerikanizmus, amely a chicagói színház nézőire fagyasztotta a mosolyt örökre, minálunk el sem képzelhető. Tudjuk, hogy derék tűzoltóink az örültséggel határos hőstettekkel örökítették meg nevüket s nem hagyná el őrhelyét egyik se, amíg a színházban szorultakat veszélyben tudja. Chicagóban éppen a felügyelő személyzet vesztette el elsőnek a lélekjelenlétét. Nem képzelhető az sem, hogy nálunk a színház épületén belül gázreservoárokat tűrjenek meg, amelyek ily esetben természetesen felrobbannak és segédkeznek a láng és a füst öldöklő munkájában. A le nem eresztendő függöny, a mentő hágcsoúk hiánya hamisítatlan amerikai gondatlanságra vall. (Folyt. köv.)

Kolozsvári Friss Újság. 1904.01.29. V/29.

A kolozsvári színház ügye.

Szakvélemény az új színházról. II.

Az őr- és munkásszemélyzet fegyelmezettségét rendszeres gyakorlatokkal nagymértékben lehet fokozni is, s a többször megismételt próbariadók által a munkások éppúgy megtanulhatják szerepüket a pánik komoly pillanataira, mint ahogyan a színész-személyzet a vidám vagy kevésbé vidám múzsa szolgálatában megtanulja a magáét. Azonban elvi kérdéssel van szó, arról, vajon színházaink a jelen rendszer mellett egyáltalában megközelítik-e a tűz- és pánikmentesség ideális fokát s hogy nem volna-e ajánlatos az egész rendszert halomra dönteni, hogy ezzel az ideált emberileg lehetséges módon elérjük.

Keressük a chicagói katasztrófa tanulságát és megtaláljuk abban az egyetlen tényben, hogy a földszint egész közönsége megmenekült, míg a magasabb régiók publikuma majd egy szálalig odaveszett. S igen egyszerű a következtetés: oly színházat kell építeni, amelynek csakis földszinti közönsége van, jobban mondván, amelyben a nézők csak egyetlen (ferde) réteget

foglalnak el, anélkül hogy fejük fölött kétszer-háromszor vagy még többször megismétlődjenek a padsorok, akár páholyok, akár erkélyszékek alakjában. Szinte halljuk az olvasó ellenvetését, hogy hiszen akkor alig fér el néhány ember a nézőtérén. De erre kész a válaszuk: a publikum csarnokát a technika mai előrehaladott eszközeivel nagyon, de nagyon ki lehet terjeszteni. Nincs az a dimenzió, amelyet modern anyagainkkal könnyen be nem fődhetnénk. A nézőtér a régi amfiteátrumok mintájára emelkednék hátrafelé s az oldalakon elhelyezett kijárók a lehető leggyorsabban közvetítenék a publikum szabadba jutását. E proposícióval korántsem mondunk újat; a müncheniek már meg is építették a Prinz-Regentheatert ez elvek alapján, bár őket elsősorban művészi és főleg nemzeti szempontok vezérelték: Wagner Richard géniusának hódoltak vele. De amellet a jövőben is néztem, a technika terén is előre haladtak és főleg fokozták a közönség biztonságát eddig soha el nem ért mértékben.

Ha minden sor a két végén levő ajtó útján kiürülhet, kizártnak tekinthető a kétségbeesetten menekülők halálos torlódása. Feltételezve, de meg nem engedve, hogy a chicagói színházhoz hasonló rendellenesség közepette kapna bele valamely még oly tűzbiztosnak hirdetett színházunk díszletébe a gyilkos szikra, bizony-bizony nem a színház tervezőjének dicsősége volna, ha kevésbé gyászos lenne az eredmény. Hiszen egyik színházunk sem tűzbiztosabb és pánikmentesebb annál az ultramodern eszközökkel, de az elrendezés régi rendszerével épült amerikai színháznál.

Meglehet, hogy a nézőtér alapterületének megnagyobbításával a színházvállalat nem volna oly jövedelmező, mint aminő ez a ma megtúrt rendszer mellett, amikor szék szék hátán van, amidőn a néző csak szorongva juthat üléshez. A telek is drága, azzal is spórol a vállalkozó szellem, de ki mondja, hogy a színház építetőjének telekuzsorásnak kell lennie.

A jövedelmezés szempontjának egyáltalában nem szabad érvényesülni mindaddig, amíg szó lehet róla, hogy emiatt akár csak egyetlen gyermek élete is kockán foroghat. Ám emeljék a színházjegyek árát, de ritkítsák a padsorokat. Egyébként biztosak vagyunk benne, hogy ha kellő terület áll rendelkezésre, a tetemesen megnagyobbított nézőtér még üzleti szempontból is beválnék. Az által, hogy mindenki egyaránt jól látna minden helyről, emelkednék az ülőhelyek értéke. A hang is eljutna a helyesen alakított nézőtér minden pontjához, mint ahogyan sokkal nagyobb dimenziók mellett 10-20.000 néző füléhez eljutott a klasszikus ókor színpadáról a földetlen térségen. (Folyt. köv.)

Kolozsvári Friss Újság. 1904.01.30. V/30.

A kolozsvári színház ügye.

Szakvélemény az új színházról. III.

Nem érjük fel ésszel, hogy nemzeti színházaink terveire mind ez ideig miért nem hirdetem még pályázatot, miért nem győződtek még meg róla, hogy építészeink csakugyan éretlenek-e ezekre a problémákra. A pályázat hirdetése mi veszéllyel se járna s csak az az egy üdvös eredménye volna, hogy eloszlatná az illetékesek aggodalmaskodását és lecáfolná a bécsiek ágenseinek valóban nevetséges érveit.

A verseny sok becses eszmét hozna felszínre, amelyekre különösen a budapesti nemzeti színháznál nagy a szükség. Ugyan mi biztosítja a kormányt arról, hogy az említett bécsi építészek tervei, amelyeket gondosan elzárnak a nyilvánosság elől, jók, célszerűek, művésziek s hogy ezeknél a forrongó magyar építészfantáziák sokkal, de sokkal jobbat nem produkálhatnak. Meggyőződésünk, hogy építészeink sorompóba állnak még akkor is, ha díjakra való minden kilátás nélkül szólítanak is őket versenyre és befektetnék terveikbe költséges és fáradságos munkájuk javát, csak hogy a rosszakaratú vagy ostobán babonás előítélet megsemmisítsék. A beérkező művek fényesen igazolnák képességeiket éppúgy, mint ahogyan az Osztrák-Magyar Banktól jóformán kicsikart pályázat alkalmával tudásukkal meg tudták akadályozni, hogy a budapesti palota tervezése a meglévő szándék ellenére bécsi kézbe ne kerüljön.

A magyarság, a megoldásban való magyarosság speciális művészetét alig merjük hangosan kívánni, bár nemzeti szempontból elengedhetetlen volna. Sajnos e téren is a saját magunk előítélete az akadály és csodálatos, a legnagyobb ellenzék éppen az építészek táborából kerül ki. Szívós kitartással is csak nagyon lassan juthatunk előbbre a magyarság dokumentálásával az épületek művészi alakításán, mert az átlagember el nem tudja képzelni, hogy a múlt időkről reánk maradt mai rossznál valaha jobbat teremtsen a hazafias, művészi ambíció, éppen csak azért, mert a mai rosszat megszokták a jövőbe nem néző szemei. De azért az a kisdéd csapat ne rakja le fegyvereit, folytassa a szép magyar motívumok kincses bányájának kiaknázását; előbb-utóbb mégis diadalmaskodni kell, mert vele van egy hatalmas erő: a nemzet hangulata. *Komor Marcell*

Kolozsvári Friss Újság. 1904.02.01. V/32

Fellner és Hellmer. *)

Különvélemény a kolozsvári színház építésére vonatkozólag.

Deputációjárás a miniszternél, interpelláció a képviselőházban, ribillió a szakegyesületekben: nagy botrány van készülóban a Magyar építőművészet rovására. Sérelem, igazságtalanság, megszegyenítés, anyagikár...

Mi is ez a nagy kázus?

Kolozsvárott színházat építenek. Utóbb a fővárosban is. Két nemzeti színházat. S mind a kettőnek tervezését minden pályázatás mellőzésével egyszerűen rá akarják ruházni a Fellner és Helmer cégre...

Így szól a vád. S mindjárt hozzáteszik:

Lám. Mikor gyújtót kell vennünk nem vásárolunk mást, csak EMKE-gyufát, meg MENTŐ-gyufát. De mikor színház kell, a bécsiekkel csináltatjuk. Garasokban pártoljuk a magyar ipart, de a milliókat külföldnek adjuk.

A magyar ipar nem károsodik.

Mielőtt még eldöntetlen olog érdemére kerülne sor, végeztünk ezzel a mellékváddal. A magyar ipar károsodásáról szó se legyen. Nem károsodik a magyar ipar, se a magyar termelés. Nem vándorolnak ki a milliók. Készüljenek az építendő színházak tervei Budapesten, Bécsben, Londonban, Párizsban vagy Berettyóújfaluban, természetes dolog, kötelességszerű és másképp el se gondolható: egy szöveget, egy gombot, egy téglát se szabad idegent vagy külföldit beleépíteni a színházba. Oda nem szállíthat más anyagot, csak magyar termelő, gyáros vagy iparos, ott nem dolgozhatik és kereshet pénzt csak vállalkozó és magyarországi munkás.

De persze, ha kell egy aszbesztfüggöny, nem fedezhetünk fel máról holnapra egy aszbesztbányát és ha terv kell, nem követelhetjük építészeinktől, hogy máról holnapra megtanuljanak színházat építeni.

Hát nem tudnak? Hiszen tanulták, diplomájuk van róla Vállalják is.

Nem is merném azt mondani, hogy magyar építész nem tud gyönyörű, tökéletes, makulátlan, páratlanul szép és páratlanul jó színházat építeni. Nem merném mondani, de csak azért nem, mert azt se merném senkire mondani, hogy nem tud repülni.

Hazai gyártmányú színházak.

Magyar építész még ezideig teljesen megfelelő színházat nem épített. Ami van a színház ebben az országban, teljesen „hazai gyártmány”, elrontott dolog egytől-egyig. A hellyel nem tudnak bánni, a színpadot megszerkeszteni, a nézőteret beosztani, akusztikáról gondoskodni, a tűzbiztonságot megóvni. Ösmerek színházat, amelynek nincs öltözője, elfelejtették; másikat ahol az első tíz sorba és az első páholyokba nem megy senki, mert lehetetlen látni, az utolsóba nem megy senki, mert ott meg nem lehet hallani.

Mutassanak egy magyarországi színházat, amit magyar építész tervezett, s amely nincsen tökéletesen elrontva!

S mégis beszélnek magyar színházépítőkről. Amint beszéltek annak idején magyar szobrászokról. Akkor is kiadták a jelszókat: „Hazafiasság a nemzetiségben”. „Nem kel internacionális pályázat”. „Magyarország a magyaroké!” És megteremtették a Széchenyi szobrot, az Eötvös szobrot, a Deák szobrot.

Akik alkották, pionirjai a magyar szobrászatnak, nem érdem nélkül való emberek. De ők elnémultak rég. A szobrok pedig megmaradtak.

A két bécsi.

Hogy a két bécsi: Fellner és Helmer tökéletesek a színháztervezés mesterségében, elismeri mindenki. De hozzáteszik: – Ők se ezermesterek. Semmi bűvészet nincs a dologban. Csak építettek vagy száz színházat. Az első bizonyosan rossz volt. Tele volt hibákkal. A másodikon már kevesebb volt a hiba. Keresték, hogy hol van és keresték, hogy miképpen lehet eliminálni. A harmincadik színház már jó volt, az ötvenedik tökéletes, a nyolcvanodik utolérhetetlen...

Amit ők tudnak, megtanulhatja más is. De majd a nyolcvanodik színháznál.

Miért építtessük hát velük az elsőt? Hogy rajtunk tanuljanak borotválni? És leborotváljanak tőlünk egy-két milliót? ...

Ha építészeink azt várják, hogy a tervek végrehajtását bízzák reájuk, talán jogos a kívánságuk. Ha ők akarják a díszítést tervezni, esetleg a homlokzatot is, talán ez is jogos. Ha maguknak követelik a színházépítés minden művészeti részét és legtöbb anyagi előnyét, még ez is érthető, védhető és pártolható.

Egy kérdés.

Meg kell becsülni, fel kell használni, értékesíteni kell mindent ami magyar és az érvényesülés útját megnyitni minden előtt, ami a mienk.

De ha a technikai részét is maguknak kívánják: akkor felelniök kell egy kérdésre.

Van-e olyan magyar műépítő, aki alaposan tanulmányozta a színházépítést? Aki bejárta a nagyobb színházakat, aki annyira komolyan vette a feladatát, hogy két-három évig dolgozott és tanult volna egy elismert, bevált és föltétlenül megbízható külföldi specialistánál? Például Fellnernél és Helmernél? Van-e olyan, aki legalább egy jó színházat épített volna?

Nem mellőzés, nem méltatlanság, és nem hazafiatlanság, ami egyszerűen kényszerűség.

A telefon az amerikai Edison találmánya, a kurjantás alföldi szokás. Min a kettő elfogadható. De kujantani csak akkor fogok, ha szomszéd portával vagy dolgom; ha Debrecennel akarok beszélni, ehhez már telefon kell...

.

*E cikk nem fedti teljesen a mi véleményünket, de feltétlen érdekessége, és szakszerűsége miatt itt közöljük, annál is inkább, mert óhajtanók, ha ugyancsak szakember megcáfolná a cikkíró érvelései.

Nemzeti Hírlap. 1904.04.16. I/12.

A kolozsvári nemzeti színház építése

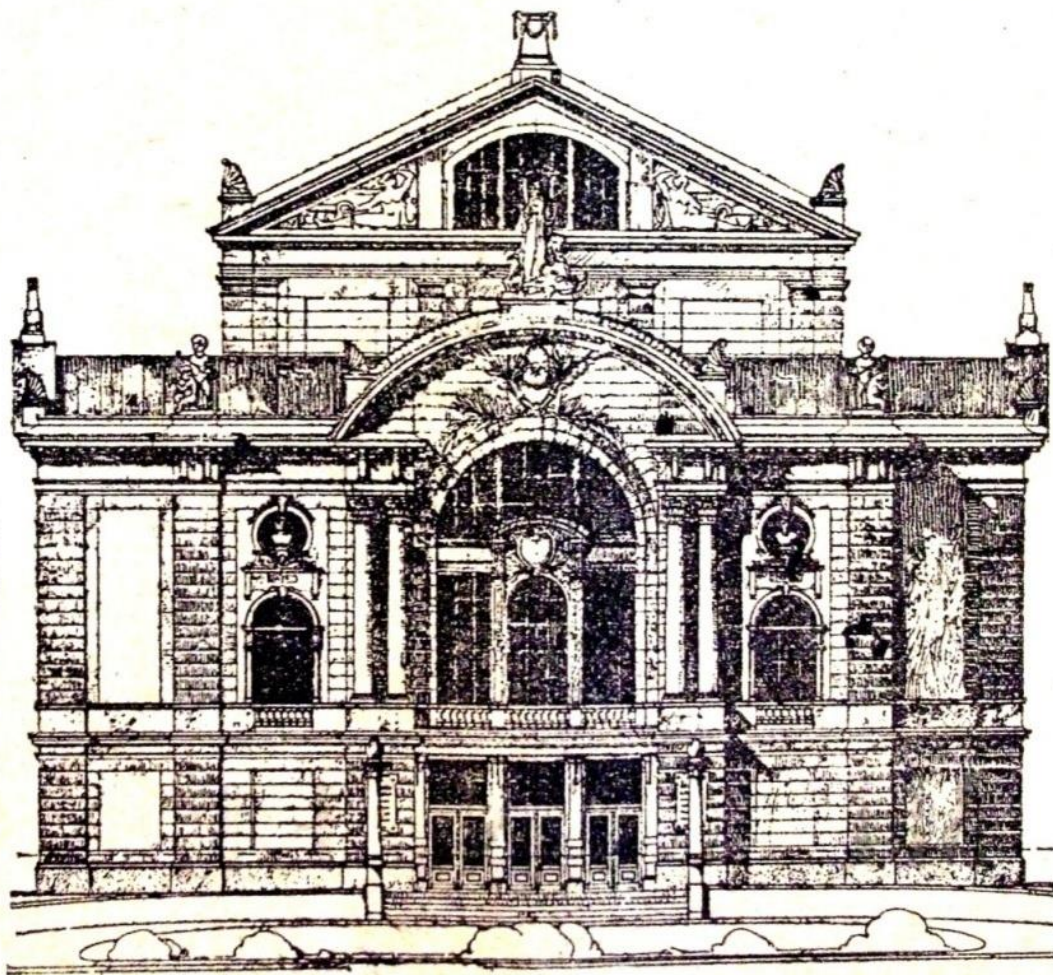
A törvényhatósági bizottság múlt havi közgyűlésén nagy vihart idézett elő a Magyar Építőművészek Szövetségének ismert emlékirata, melyet pártolás végett megküldött városunk közönségének is. A közgyűlés annak idején a kérés felett napirendre tért, azzal az indoklása, hogy a belügyminiszter az új színház építése kérdésében már véglegesen döntött és így az emlékiratnak a színház terveinek pályázat útján leendő elkészíttetésére irányuló törekvése ezidő szerint már tárgytalanná vált. A közgyűlés határozat meghozatala után a kisebbség mozgalmat indított meg és egy fellebbezést szövegezett, melyet nyomtatott példányokban sokszorosított és megindította a gyűjtést az aláírásokra. A fellebbezési határidő leteltével összesen tíz darab fellebbezés adatott be 240 aláírással, kik közül tizenhat városi bizottsági tag. A mozgalomnak tehát csakugyan meglepő eredménye lett, amennyiben a beadott fellebbezésekkel most már tényleg beigazolást nyert, hogy a közgyűlés többsége, a színház építése kérdésében valósággal a város közönségének a felfogását képviselte akkor, amikor jelzett határozatát meghozta. A közgyűlés határozata ellen ugyanis a 112 bizottsági tag közül csak 16 tag, az 55 ezer lakos közül pedig csak 224 emelte fel tiltakozó szavát a széles körben körözött fellebbezések aláírása által. A fellebbezések illetékes helyre már felterjesztettek és azt hisszük, csak nagy megnyugvására

fognak szolgálni a belügyminiszternek, aki az új színház építése kérdésében városunk közhangulatát már előzetesen olyan jól ismerte.

II. Ábrák

Kolozsvári nemzeti színház.

Főhomlokzat.

Fellner—Helmer bécsi cég remeklése.

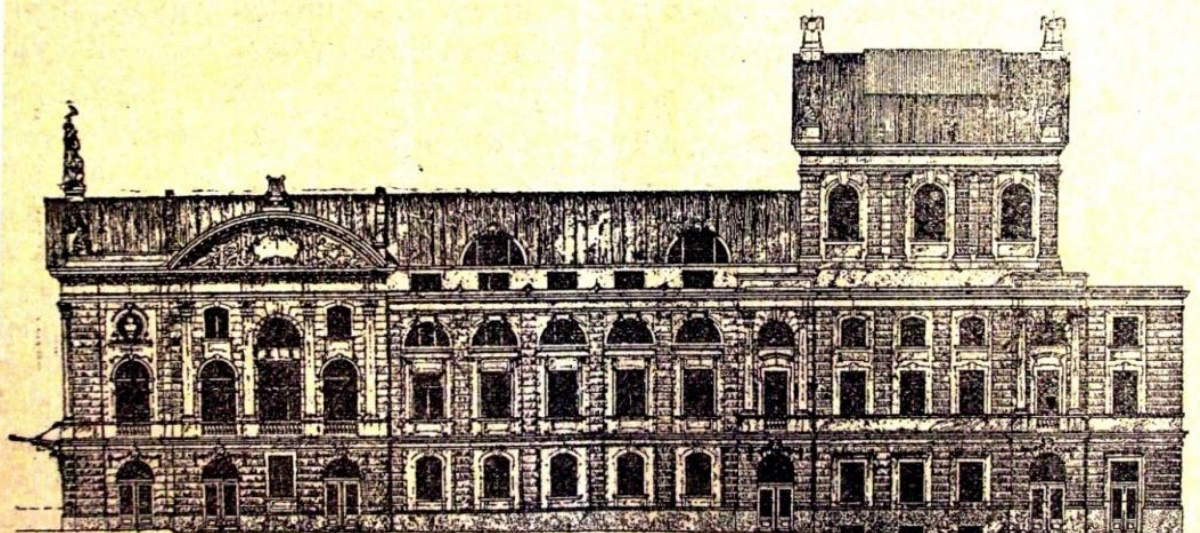
Dunky-fivérek udv. fényképészete.

Kolozsvári nemzeti színház.

1. A kolozsvári Nemzeti Színház főhomlokzata. *Ellenzék*, XXV/203.

Kolozsvári nemzeti színház.

Oldal homlokzat.

Fellner—Helmer bécsi cég remeklése. — Dunky-fivérek udv. fényképészete.

2. A kolozsvári Nemzeti Színház oldalhomlokzata. *Ellenzék*, XXV/203.

FORRÁSOK

1. Ellenzék. 1904, XXV. évf.: 12, 14, 15, 17, 18, 26, 27, 29, 32, 42, 45, 49, 50, 51, 52, 59, 63, 64, 65, 67, 70, 72, 73, 82, 98, 100, 113, 120, 122, 140, 147, 148, 153, 155, 158, 161, 162, 167, 168, 170, 175, 178, 187, 188, 189, 194, 197, 199, 202, 203, 205, 206, 207, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 235, 249. számok
2. Kolozsvári Friss Újság. 1904, V. évf.: 3, 6, 13, 16, 20, 22, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 46, 51, 53, 60, 79, 82, 85, 86, 87, 132, 171, 181, 182, 204, 206, 216, 228, 229, 242, 245. számok
3. Kolozsvári Hírlap. 1904, I. évf.: 8, 13, 15, 16, 21, 38, 53, 60, 61, 67, 79, 101, 109, 112, 130, 135, 157, 172, 181, 183, 189, 190, 205, 206, 216, 217, 219, 223, 227, 231, 239, 262, 283. számok.
4. Nemzeti Hírlap. 1904, I. évf.: 12, 29, 39, 46, 48, 50, 51, 52, 83, 87, 94, 96, 101, 114, 115, 120, 126, 129, 130, 132, 135, 142, 172, 182. számok
5. Napló. 1904, I. évf. 1. szám

KÖNYVÉSZET

1. Császár László (szerk.): *Épülettípusok a kiegyezés utáni Magyarországon*. Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1995.
2. Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890 – 1940*. Pannónia könyvek, Pécs, 2005.
3. Gyarmati Zsolt: *Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán*. Komp-press, Kolozsvár, 2005.
4. Janovics Jenő: *A Hunyadi téri színház*. [online, hozzáférés: 2014.02.23.] <http://www.korunk.ro/konyvek/letoltkonyvek/JanovicsJeno_Hunyadi_teri_szinhez.pdf>
5. Pop, Virgil: *Un veac de spectacol la Cluj*. [online, hozzáférés: 2014.03.10.] <http://www.teatrulnationalcluj.ro/index.php?page=onepage&pid=12&t_cp=1>
6. Vais, Gheorghe: *Clujul eclectic. Programe de arhitectură în perioada dualistă (1867–1918)*. UT Press, Cluj-Napoca, 2009.